ੴ

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਹਾਇ

ਕਵੀ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਇਕ ਰੇਖਾ ਚਿੱਤਰ

ਇਕ ਮੁਲਾਕਾਤ

ਪ੍ਰੀਤ ਜਦ ਯਾਦ ਕਰਦੀ ਏ ਪ੍ਰੀਤਮ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ

ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਲਾਇਲ
ਹਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਸੇਵਕ

ਅੱਜ ਇਸ ਕੰਨੀ ਸੁਣੀ, ਅੱਖੀਂ ਵੇਖੀ ਗੌਰਿਕ ਗੁਰੂ ਗਾਥਾ ਦੇ ਡੇਢ ਲੱਖ ਪੰਨੇ ਲਿਖ ਕਵੀ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਮਿਸਾਲ ਕਾਇਮ ਕਰ ਛੱਡੀ ਹੈ। ਇਸ ਲੜੀ ਦੀਆਂ 11 ਪੁਸਤਕਾਂ "ਬੀਤੇ ਦੀਆਂ ਪੈੜਾਂ" ਨਾਮ ਹੇਠ ਛਪ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਏਦੂੰ ਦੁੱਗਣੀਆਂ ਦਾ ਖਰੜਾ ਕਵੀ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖ ਛੱਡਿਆ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਲੇਖਕ ਇਹ ਲਿਖਤ ਲਿਖਣ ਲਈ ਲੱਕ ਬੰਨ੍ਹ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਨਿਤਰਿਆ ਓਦੋਂ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ 67 ਵਰ੍ਹੇ ਉਹ ਭੋਗ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ।

ਕਵੀ ਜੀ ਵਾਰਤਿਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਹਨ :— (1) ਸ੍ਰੀ ਜੀਵਨ ਨਗਰ (2) ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ (3) ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਇਕ ਪ੍ਰੀਵਰਤਨ (4) ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਮੁਕਤੀ ਦਾਤਾ (5) ਸੂਬਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ (ਹਿੰਦੀ) (6) ਸੂਬਾ ਰਤਨ ਸਿੰਘ।

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਬੀਤੇ ਦੀਆਂ ਪੈੜਾਂ ਦੇ 11 ਭਾਗ ਛਪ ਚੁੱਕੇ ਹਨ ਅਤੇ 18 ਪੁਸਤਕਾਂ ਹੋਰ ਛਾਪਣ ਲਈ ਖਰੜੇ ਅਜੇ ਪਏ ਹੋਏ ਹਨ।

ਕਵੀ

ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਇਕ ''ਰੇਖਾ–ਚਿੱਤਰ''
ਇਕ ''ਮੁਲਾਕਾਤ''

ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਲਾਇਲ
ਹਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਸੇਵਕ

ੳ

''ਸਫਲ ਮਰਣ ਹੈ ਤਾਹਿ .....''

(ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ)

ਉਸ ਨੂੰ
ਜਿਸ ਪਿਆਰ
ਤੇ
ਪਿਆਰੇ
ਦੀ ਸੂਝ
ਦਿੱਤੀ

(ਕਵੀ ਜੀ)

ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਮੁਹੱਬਤ ਕਰਕੇ, ਮੈਂ ਹੈ ਜੀਵਨ ਪਾਇਆ,
ਤੁਧ ਅੱਖੀਆਂ ਦੀ ਪੀ ਪੀ ਮਦਰਾ, ਰੂਹ ਰਹਿੰਦਾ ਨਸ਼ਿਆਇਆ,
ਵਣ, ਪਰਬਤ, ਪੰਖੇਰੂ ਤਕ ਤਕ, ਤੇਰਾ ਰੂਪ ਚਿਤਾਰਾਂ :
ਸੱਜਣਾ ! ਤੂੰ ਦੁੱਖ ਦੂਰ ਕਰੇ ਨੇ, ਮੈਂ ਸੁਖ ਨਿਹਚਉ ਪਾਇਆ ।

ਤੇਰਾ ਨਾਮ ਲਿਆਂ ਦੁੱਖ ਨੱਸਣ, ਸੁੱਖ ਵੱਸਣ ਚੌਫੇਰੇ,
ਹਿਰਦੇ ਠੰਡ, ਦਾਹ ਮਿਟ ਜਾਂਦੀ, ਦੁਸ਼ਮਣ ਹੁੰਦੇ ਨੇੜੇ,
ਦੁਨੀਆਂ ਪਿਆਰੀ ਪਿਆਰੀ ਲਗਦੀ, ਮੌਤ–ਮਿੱਠੀ ਗੱਲਵਕੜੀ :
ਕੇਡਾ ਚੰਗਾ ਹੋਏ ਜਿ ਵੱਸੇਂ, ਨਿਸ ਦਿਨ ਅੰਦਰ ਮੇਰੇ ।

– ਕਵੀ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ

ਕਵੀ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਸਰੂ ਵਰਗਾ ਲੰਮ-ਸੁਲੰਮਾ ਕੱਦ । ਇਕਹਿਰੀ ਕਾਇਆ, ਫਬਦੇ ਗੁਰਮੁੱਖੀ ਕਾਟ ਦੇ ਬਸਤਰ, ਜਿਵੇਂ ਸਰੀਰ ਦਾ ਹੀ ਇਕ ਹਿੱਸਾ ਹੋਣ । ਸੰਧੂਰੀ ਭਾਅ ਮਾਰਦਾ ਨੂਰਾਨੀ ਰੰਗਤ ਵਿਚ ਰੰਗਿਆ ਤਸੱਲੀ ਭਰਪੂਰ ਚਿਹਰਾ । ਚਾਂਦੀ ਰੰਗੇ ਦਾਹੜੇ ਦੇ ਇੱਕ ਇੱਕ ਵਾਲ ਨੂੰ ਸੰਵਾਰਿਆ, ਸੰਭਾਲਿਆ ਹੋਇਆ । ਮੁਛਹਿਰੇ ਕਿਸੇ ਚੰਗੇ ਉਸਤਾਦ ਦੇ ਸਿਧਾਏ ਹੋਏ ਅਨੁਸ਼ਾਸ਼ਨ-ਵੱਧ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਵਾਂਗ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੁੱਲਾਂ ਨਾਲ ਛੇੜ-ਛਾੜ ਜਾਂ ਗੁਸਤਾਖੀ ਕਰ, ਗੁਸਤਾਖ ਅਖਵਾਣਾ ਚੰਗਾ ਨਾ ਲੱਗੇ । ਹਰ ਕਦਮ ਜਿਵੇਂ ਗਿਣਿਆਂ ਮਿਣਿਆ, ਨਾਪਿਆ-ਤੋਲਿਆ ਹੋਏ । ਮੂੰਹੋਂ ਨਿਕਲੇ ਅਲਫਾਜ਼ ਅਰਥਾਂ ਭਰਪੂਰ । ਅੱਖਾਂ ਦੀ ਤੱਕਣੀ ਇਸ ਜਾਵੀਏ ਤੇ ਕਿ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰਦੀਆਂ ਵੀ ਜਾਪਦੀਆਂ ਨੇ ਅਤੇ ਉੱਤੱਰ ਦੇਂਦੀਆਂ ਵੀ । ਇੰਦਰ ਧਨੁਸ਼ ਦੇ ਰੰਗਾਂ ਵਿਚ ਰੰਗੀ ਇਸ ਸ਼ਖਸ਼ੀਅਤ ਵਿਚ ਇਕ ਅਜੀਬ ਕਿਸਮ ਦੀ ਕਸ਼ਿਸ਼ ਹੈ, ਤੋਰ ਵਿਚ ਮਟਕ ਹੈ, ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਚਮਕ ਹੈ, ਬੁੱਲਾਂ ਤੇ ਮੁਸਕਾਨ ਹੈ, ਜੋ ਹਰ ਉਮਰ ਦੇ ਮਰਦ ਤਰੀਮਤ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਖਿੱਚਣ ਦੀ ਤਾਕਤ ਰੱਖਦੇ ਨੇ । ਸ਼ਾਇਦ ਇਹੀਓ ਵਜਹ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਕੋਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਢੂੰਡਾਊ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਸੇ ਸੁਹਣੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਗਜ਼ਲ ਜਾਂ ਨਜ਼ਮ ਹੈ। ਪਰ ਇਕ ਰੂਸੀ ਆਖਾਣ ਵਾਂਗ ਇਹ ਉਹ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਰੱਬ ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਰਚਨਾਂ ਕਰਨ ਤੋਂ ਸੌ ਸਾਲ ਪਹਿਲੋਂ ਸਿਰਜਿਆ ਸੀ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਏਡਾ ਸੋਹਣਾ ਏ । ਤੁਸੀਂ ਸੋਚੋਗੇ ਕਿ ਮੈਂ ਕੋਈ ਬੁਝਾਰਤ ਪਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਜੀ ਨਹੀਂ! ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ

ਕਿ ਰੱਬ ਨੇ ਕਵੀ ਨੂੰ ਸਿਆਰ ਦੀ ਸਿਰਜਨਾ ਤੋਂ ਸੌ ਸਾਲ ਪਹਿਲੋਂ ਹੀ ਸਿਰਜਿਆ ਸੀ। ਹਾਂ ਤੇ ਇਹ ਵੀ ''ਕਵੀ ਜੀ'' ਹੀ ਹਨ। ਕਵੀ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ।

ਖੁਸ਼ਬੂਈਆਂ ਤੇ ਮਹਿਕਾਂ ਵੰਡਦੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹਰ ਲਫ਼ਜ਼ ਕਿਸੇ ਸੁਹਣੇ ਪੁਸ਼ਪ ਵਰਗਾ ਏ । ਆਖਦੇ ਨੇ ਜਿੱਡੀ ਵੱਡੀ ਕੋਈ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਹੁੰਦੀ ਏ ਉਡਾ ਹੀ ਛੋਟਾ ਉਸਦਾ ਨਾਮ ਹੁੰਦਾ ਏ । ਇੰਝ ਹੀ ਸ੍ਰ. ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਵੀ ਅੱਜ ਕੇਵਲ ''ਕਵੀ ਜੀ'' ਨਾਮ ਨਾਲ ਜਾਣੇ ਪਹਿਚਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਨੇ । ਇਹ ਨਾਮ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਵਿਆਖਿਆ ਦਾ ਮੁਹਤਾਜ਼ ਨਹੀਂ । ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਮਾਜ਼ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਾਹਿਤਕ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਹ ਨਾਮ ਬੜੇ ਮਾਣ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਇਕ ਸਦੀ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਆਪਣੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਵਿਚ ਸਮੋਈ ,ਇਹ ਰੋਹਬੀਲੀ ਅਣਖੀਲੀ ਅਤੇ ਮਟਕੀਲੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ, ਆਤਮਿਕ, ਭਾਵਨਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਤੌਰ ਤੇ ਪਰਮ ਪੂਜਯ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਏ । ਇਹੀਓ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ''ਕਵੀ ਜੀ'' ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਦੇ ਦਿਲ ''ਦਿੱਲੀ'' ਨੂੰ ਅਲਵਿਦਾ ਕਹਿ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਆ ਗਏ । ਢੇਰ ਚਿਰ ਪਹਿਲੋਂ ਲਿਖੀ ਕਵੀ ਜੀ ਦੀ ਇਕ ਰੁਬਾਈ ਨੂੰ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅਮਲੀ ਜਾਮਾ ਪਹਿਨਾਇਆ ਹੈ ਜਿਸਦੇ ਸ਼ਬਦ ਸਨ :–

ਜੀਕਰ ਘੜੇ ਜਰਜਰੇ ਵਿਚੋਂ ਸਿੰਮ ਸਿੰਮ ਨਿਕਲੇ ਪਾਣੀ,
ਇਵੇਂ ਸਰੀਰ ਮਿਰੇ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ, ਪਲ ਪਲ ਹੋਈ ਨਿਤਾਣੀ,
ਪਰ ਇਕ ਬਿਨੈ ਲਬਾਂ ਤੇ ਰੁਮਕੇ ਤੇ ਅੱਖੀਆਂ ਚੋਂ ਟਪਕੇ :
ਪ੍ਰੀਤਮ ਪਿਆਰੇ ਇਕ ਵਾਰ ਤਾਂ ਚਰਨੀ ਲਾਇ ਨਿਮਾਣੀ ।

ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਕਵੀ ਜੀ ਦੀ ਚੇਤੇ ਦੀ ਚੰਗੇਰ 'ਚੋਂ ਕੁਝ ਯਾਦਾਂ ਇਕੱਤਰ

ਕਰਦਿਆਂ, ਕਵੀ ਜੀ ਦੇ ਬਚਪਨੇ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਚਾਹੀ, ਤਾਂ ਕਵੀ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਗਜ਼ਲ ਦਾ ਸ਼ੇਅਰ ਗੁਣਗੁਣਾਇਆ :–

ਬਿਨਾਂ ਸੋਚੇ ਵਿਚਾਰੇ ਘੁੰਮਣਾ ਬਸਤਾ ਗੰਵਾ ਲੈਣਾ,
ਅਜਿਹਾ ਵਕਤ ਫਿਰ ਆਵੇ ਨਹੀਂ ਏਦਾਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।

ਕਵੀ ਜੀ ਦੇ ਦੱਸਣ ਅਨੁਸਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਨਮ ਪਿਤਾ ਸੂਬਾ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਮਾਤਾ ਦਿਆਲ ਕੌਰ ਦੇ ਘਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਜਦੋਂ ਧਰਤੀ ਬਸੰਤੀ ਰੰਗ ਵਿੱਚ ਰੰਗੀ ਹੋਈ ਸੀ । ਇਹ ਈਸਵੀ ਸੰਨ 1910 ਦੀ ਫਰਵਰੀ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਦਿਨ ਸੀ । ਲਾਹੌਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਜਫਰਕੇ (ਡਫਰਕੇ) ਪਿੰਡ । ਕਵੀ ਜੀ ਦੇ ਵਡੇਰੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਨਹੀਂ ਸਨ । ਜਦੋਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਕਥਨੀ ਅਤੇ ਕਰਨੀ ਨੇ ਲੁਕਾਈ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੰਗਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ, ਉਦੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਜਥੇਦਾਰ ਸੰਤ ਫਤਿਹ ਸਿੰਘ ਮਾਂਗਾ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਵੀ ਰੰਗੇ ਗਏ। ਪਹਿਲੋਂ ਸੰਤ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਬਣੇ ਅਤੇ ਫਿਰ ਸੂਬਾ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ।

ਕਵੀ ਜੀ ਨੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਹੀ ਉਰਦੂ ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਜਮਾਤਾਂ ਪੜ੍ਹੀਆਂ । ਗੁਰਮੁਖੀ ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਪਿੰਡ ਦੀ ਧਰਮਸ਼ਾਲਾ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥੀ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਪੰਜ–ਗ੍ਰੰਥੀ ਪੜ੍ਹਨ ਲਗਾ ਦਿਤਾ । ਹੋਰ ਉਚੇਰੀ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਕੋਈ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਾ ਹੋ ਸਕਿਆ । ਇਵੇਂ ਹੀ ਕਵੀ ਜੀ ਨੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਦੋ ਦਹਾਕੇ ਪੂਰੇ ਕਰ ਲਏ । ਵੀਹ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੇ ਹੋਣਗੇ ਜਦੋਂ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਆਏ ਅਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਵਿਦਿਆਲੇ ਤੋਂ ਸਿਖਿਆ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਲੱਗੇ । ਇਥੇ ਸੰਸਾਰਕ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਸਿਖਿਆ ਵੀ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸੀ । ਇਥੇ ਹੀ ਬਸ ਨਹੀਂ ਧਾਰਮਿਕ ਮਰਯਾਦਾ ਦੀ ਪਾਲਨਾ ਕਰਨਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ ਅਤੇ ਬੜੇ ਸਖਤ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਵਿਚ ਰਹਿਣਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ । ਉਨ੍ਹਾਂ

ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਵਿਦਿਆਲੇ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਸੰਤ ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਨ । ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਲੱਕੜ ਅਤੇ ਲੋਹੇ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਜਾਚ ਵੀ ਸਿਖਾਈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ । ਹੱਥ-ਖੱਡੀਆਂ ਤੇ ਕੱਪੜਾ ਬੁਣਨਾਂ ਵੀ ਸਿਖਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ । ਇਥੇ ਹੀ ਕਵੀ ਜੀ ਨੇ "ਸਤਿਜਗ" ਦੀ ਸੰਪਾਦਨਾ ਦੀ ਜਾਚ ਸਿੱਖੀ । ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ "ਪੰਛੀ" ਕਵੀ ਜੀ ਦੇ ਬਹੁਤ ਕਰੀਬੀ ਅਤੇ ਗੂਹੜੇ ਦੋਸਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਨ । ਕਵੀ ਜੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆਕਿ ਪੰਛੀ ਬੜਾ ਤੇਜ ਤਰਾਰ ਵੇਹਲਿਆਂ ਨਾ ਬੈਠਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸੀ। ਕੁਝ ਕਰਦਿਆਂ ਰਹਿਣਾ ਉਸਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲੱਗਦਾ ਸੀ । ਖੁਰਾਪਾਤੀ ਵੀ ਰੱਜ ਕੇ ਸੀ ।

ਕਵੀ ਜੀ ਤੋਂ ਮੈਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਤਫ਼ਸੀਲ ਚਾਹੀ ਤਾਂ ਥੋੜੇ ਗੰਭੀਰ ਹੋਏ । ਜਿਹਨ ਤੇ ਜੋਰ ਦੇ ਕੇ ਕੁਝ ਸੋਚਦੇ ਰਹੇ । ਫਿਰ ਆਂਖਿਓਨ ਸ੍ਰ. ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰੀਤ-ਲੜੀ ਦੇ ਪਰਚੇ ਪ੍ਰੀਤ-ਲੜੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਲੈ ਕੇ ਮੈਂ ਅਤੇ ਪੰਛੀ ਨੇ ਵੀ ਇਕ ਪਰਚਾ ਕੱਢਣ ਦੀ ਸੋਚੀ । ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਸਾਨੂੰ "ਪਿਆਰਾ" ਨਾਮ ਬਹੁਤ ਪਸੰਦ ਆਇਆ । ਇਸ ਦੇ ਮਜਮੂਨ ਅਸੀਂ ਆਪ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਕਰਦੇ ਸਾਂ । ਪਰਚਾ ਹੱਥੀਂ ਲਿਖ ਕੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ । ਰਾਤ ਨੂੰ ਚੰਦ ਦੀ ਚਾਂਦਨੀ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰਾਂ ਦੇ ਦਰਵਾਜਿਆਂ ਤੇ ਟੰਗ ਆਇਆ ਕਰਦੇ ਸਾਂ । ਕੁਝ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਮੁਖਾਲਫ਼ਤ ਵੀ ਕੀਤੀ । ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਉਨ੍ਹੀ ਦਿਨੀਂ ਵਿਦੇਸ਼ ਦੌਰੇ ਤੇ ਗਏ ਹੋਏ ਸਨ । ਜਦੋਂ ਵਾਪਸ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਪੁੱਜੇ ਤਾਂ ਨਰਾਜ਼ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੋਲ ਸ਼ਕਾਇਤ ਕੀਤੀ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਪਰਚਾ ਇਹ ਲਿੱਖ ਲਿੱਖ ਕੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀਆਂ ਬਰੂਹਾਂ ਤੇ ਚਿਪਕਾ ਦੇਂਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਵਿਚ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਹੀ ਲਿਖਦੇ

ਹਨ । ਸਾਡੀ ਪੇਸ਼ੀ ਹੋਈ, ਸੋਚ ਰਹੇ ਸਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਕੋਈ ਸਜਾ ਮਿਲੇਗੀ ।

ਪਰ ਅਸੀਂ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਏ ਜਦੋਂ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਚਾਰ ਦਸਤੇ ਕਾਗਜ਼ਾਂ ਦੇ ਤੇ ਚਾਰ ਪਿੰਨਸਲਾਂ ਸਾਨੂੰ ਥਮਾਉਂਦਿਆਂ ਬਚਨ ਕੀਤਾ "ਜਿਥੇ ਆਪਣੇ ਉਸਤਾਦਾਂ ਦੀਆਂ ਗਲਤੀਆਂ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਪਰਚੇ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹੋ ਉਥੇ ਆਪਣੀਆਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਵੀ ਕਰਿਆ ਕਰੋ" । ਇਹ ਸਾਡੇ ਸੁਧਾਰ ਲਈ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਇਕ ਕਾਰਆਮਦ ਤਰੀਕਾ ਸ੍ਰੀ ।

ਕਵੀ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਹੋਰ ਘਟਨਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਿਆਂ ਦੱਸਿਆ 'ਇਕ ਵਾਰ ਐਸਾ ਸਮਾਂ ਬਣਿਆ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਲਟ ਲਗ ਗਈ । ਪਰ ਇਹ ਕੰਮ ਮੈਂ ਦੂਸਰਿਆਂ ਤੋਂ ਛੁਪ ਕੇ ਕਰਿਆ ਕਰਦਾ ਸਾਂ । ਮੈਂ ਸੋਧ ਰੱਖੀ ਹੋਈ ਸੀ ਤੇ ਇਸ ਕਾਰਨ ਕਾਫੀ ਬੰਧੇਜ ਵਿਚ ਰਿਹਾ ਕਰਦਾ ਸਾਂ । ਸੋਧ ਵਾਸਤੇ ਖੂਹ ਦੇ ਜੱਲ ਦੀ ਮਰਿਜਾਦਾ ਤਾਂ ਹੈ ਹੀ, ਜਿਥੇ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਗੜਵਾ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਰੱਖਦਾ ਸਾਂ, ਉਥੇ ਖੂਹ ਵਿਚੋਂ ਜਲ ਕੱਢਣ ਲਈ ਡੋਰੀ ਆਪਣੇ ਲੱਕ ਦੁਆਲੇ ਵਲੇਟੀ ਰੱਖਦਾ । ਇਸ ਨੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਇਕ ਨਵਾਂ ਲਕਬ ਜੋੜ ਦਿੱਤਾ, ਹੁਣ ਮੈਂ "ਡੋਰੀ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰੀਤਮ" ਬਣ ਗਿਆ ਸਾਂ ।

ਬਚਪਨ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਨੇ ਕਵੀ ਜੀ ਨੂੰ ਵਿਸਮਾਦ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤਾ । ਆਖਣ ਲੱਗੇ ਬੇਅੰਤ ਜੀ (ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ) ਮੈਥੋਂ ਦਸ ਵਰ੍ਹੇ ਛੋਟੇ ਸਨ । ਪਰ ਸਾਡੇ ਸਬੰਧ ਦੋਸਤਾਨਾ ਸਨ । ਜਦੋਂ ਵੀ ਬੇਅੰਤ ਜੀ ਨੂੰ ਜਰਾ ਵੇਹਲ ਮਿਲਣੀ ਤਾਂ ਢੂੰਡਦਿਆਂ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਆ ਜਾਣਾ ਜਦੋਂ ਮੈਨੂੰ ਵੇਹਲ ਮਿਲਣੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਬੇਅੰਤ ਜੀ ਨੂੰ ਢੂੰਡਣਾ । ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਢੇਰ ਚਿਰ ਬੈਠਿਆਂ ਰਹਿਣਾ । ਕਿਆ ਦਿਨ ਸਨ ਬਚਪਨੇ ਦੇ :—

ਫੇਰ ਤੇਰੀ ਯਾਦਾਂ ਦੀ ਖਿੜ ਪਈ ਅੱਜ ਅੰਦਰ ਫੁਲਵਾੜੀ,
ਫੇਰ ਦਿਲੇ ਨੂੰ ਕੁਛ-ਕੁਛ ਹੋਵੇ ਫੇਰ ਮਘੀ ਚੰਗਿਆੜੀ ।

ਬੇਅੰਤ ਜੀ ਨੇ ਕਿੰਨੀ ਕਿੰਨੀ ਦੇਰ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਅੱਧ ਲੇਟੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ, ਠੋਡੀ ਤੇ ਹੱਥ ਧਰ, ਘਾਹ ਤੇ ਲੇਟੇ ਲੇਟੇ ਮੈਥੋਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸੁਣਦੇ ਰਹਿਣਾ । ਸੁਣਦਿਆਂ ਸੁਣਦਿਆਂ ਕਦੇ ਖਿੜ ਖੜਾ ਕੇ ਹੱਸਣਾ, ਕਦੇ ਬਹੁਤ ਗੰਭੀਰ ਹੋ ਜਾਣਾ । ਇਹ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸਾਡੀਆਂ ਕਦੇ ਮੁੱਕਣ ਵਾਲੀਆਂ ਥੋੜੇ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ । ਫਿਰ ਜਦੋਂ ਸੁਨਣ ਵਾਲਾ ਬਾਲਾ-ਪ੍ਰੀਤਮ ਹੋਏ ਤਾਂ ਕੌਣ ਆਪਣੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਮੁੱਕਣ ਦੇਵੇਗਾ । ਇਹ ਤੇ ਸਗੋਂ ਹੋਰ ਰੋਚਕ, ਮਨੋਰੰਜਨ ਭਰਪੂਰ ਅਤੇ ਲੰਮੇਰੀਆਂ ਹੋ ਜਾਇਆ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਓੜਕਾ ਦੀ ਰਵਾਨੀ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀ ਸੀ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਪਾਤਰ ਬੇਅੰਤ ਜੀ ਅਤੇ ਮੈਂ ਆਪੂ ਹੋਇਆ ਕਰਦੇ ਸਾਂ । ਕਦੇ ਅਸਾਂ ਪਹਾੜਾਂ ਦੀਆਂ ਉਚੀਆਂ-ਚੋਟੀਆਂ ਤੇ ਚੱੜ੍ਹ ਜਾਣਾ । ਕਦੇ ਹਰੀਆਂ ਢਲਾਨਾਂ ਤੇ ਛੂਹਣ-ਛੁਹਾਈਆਂ ਖੇਡਣਾਂ । ਕਦੇ ਪੱਥਰਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਰਲਾ ਤੇ ਕੰਦਰਾਂ ਵਿਚ ਛੁਪ ਕੇ ਲੁਕਣ ਮੀਟੀ ਖੇਡਣਾ । ਕਦੇ ਘਨਕੋਰ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਗੁਆਚ ਜਾਣਾਂ, ਜਿਥੇ ਅਜੀਬੋ-ਗਰੀਬ ਫੁਲਾਂ ਨਾਲ ਲੱਦੇ ਬ੍ਰਿਖ ਹੁੰਦੇ । ਸੁਗੰਧੀਆਂ ਬਿਖੇਰਦੇ ਫੁੱਲ ਹੁੰਦੇ । ਮਾਖਿਓਂ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਤਰਾਂ ਦੇ ਛੱਤੇ ਹੁੰਦੇ । ਬੇਅੰਤ ਜੀ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਦੀ ਛੋਹ ਪਾ ਮਧੂ-ਮੱਖੀਆਂ ਇਕ ਪਾਸੇ ਸਿਮਟ ਜਾਣਾ ਅਤੇ ਅਸਾਂ ਸ਼ਹਿਦ ਖਾਣ ਦਾ ਅਨੰਦ ਲੈਣਾ ।

ਕਦੇ ਕਦੇ ਜੰਗਲੀ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੀ ਡਰਾਉਣੀ ਤੇ ਘਨਕੋਰ ਗਰਜਨਾ ਸੁਣਾਈ ਪੈਣੀ । ਅਸਾਂ ਫਿਰ ਅਕਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਉਡਣ ਲੱਗ ਪੈਣਾ । ਕਦੇ ਬੱਦਲਾਂ ਦੇ ਉਤੋਂ ਦੀ, ਕਦੇ ਬੱਦਲਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਅਤੇ ਕਦੇ ਬੱਦਲਾਂ ਦੇ ਹੇਠੋਂ-

ਹੇਠੋਂ। ਬੜੇ ਕੂਲੇ ਬੱਦਲ ਸਾਡੀ ਕੰਡ ਨੂੰ ਛੋਂਹਦੇ । ਕਦੇ ਅਸਾਂ ਅਜਿਹੇ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਲੱਥਣਾ ਜਿਥੋਂ ਦੇ ਵਸਿੰਦੇ ਸਾਡੇ ਵਾਂਗ ਨਾ ਹੋ ਕੇ ਹੋਰੂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੋਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਭਲਾ ਇਹੋ ਜਹੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਤੋਂ ਵੀ ਕੋਈ ਅੱਕਦਾ, ਥੱਕਦਾ ਏ। ਕੌਣ ਮੁਕਣ ਦੇਵੇਗਾ ਆਪਣੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਜਦੋਂ ਸੁਨਣ ਵਾਲੇ ਬੇਅੰਤ ਜੀ ਹੋਣ । ਦੂਸਰੇ ਦਿਨ ਬੇਅੰਤ ਜੀ ਨੇ ਫਿਰ ਆ ਜਾਣਾ ਤੇ ਆਖਣਾ ''ਕਵੀ'' ਕੱਲ ਵਾਲੀ ਬਾਤ ਅਗਾਂਹ ਸੁਣਾ । ਮੇਰੀ ਇਕ ਰੁਬਾਈ ਵਿਚ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਹੈ :–

ਬਾਲਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਠੋਡੀ ਹੱਥ ਧਰ, ਧਰ ਤੇ ਲੰਮਾ ਪੈ ਕੇ
ਸੁਣਦਾ ਰਿਹਾ ਕਹਾਣੀ ਕੁਦਰਤ, ਰੋਜ਼ ਬਰੋਜ਼ੀ ਕਹਿ ਕੇ ॥ ।

ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਜ਼ਿਕਰ ਯੋਗ ਘਟਨਾ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਿਆ ਤਾਂ ਆਖਣ ਲੱਗੇ, ਇਕ ਹੋਰ ਸੱਜਨ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਵੀ ਮੈਂ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰਾਂਗਾ । ਉਹ ਸਨ ਸ੍ਰ. ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਵਾਨਾ ਜੀ, ਡੰਗਰਾਂ ਦੇ ਡਾਕਟਰ ਵਜੋਂ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਆਏ ਸਨ । ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਇਕ ਸੁਰਤਾ ਕਾਰਨ ਸਾਡੀ ਆਪਸ ਵਿਚ ਕਾਫੀ ਨੇੜਤਾ ਹੋ ਗਈ । ਇਹੀਓ ਨੇੜਤਾ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰੀ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਈ । ਪ੍ਰਵਾਨਾ ਜੀ ਦੀ ਛੋਟੀ ਭੈਣ ਗੁਰਬਚਨ ਕੌਰ 1941 ਵਿਚ ਮੇਰੀ ਸੁਪਤਨੀ ਬਣੀ । ਪ੍ਰਵਾਨਾ ਜੀ ਉਨੀਂ ਦਿਨੀਂ ਪੈੜਾ ਤਹਿਸੀਲ ਟੋਭਾ ਟੇਕ ਸਿੰਘ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਲਾਇਲਪੁਰ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ । ਮੇਰੇ ਪਿੰਡ ਡੱਫਰਕੇ ਤੋਂ 200 ਮੀਲ ਹੋਰ ਅਗਾਂਹ ਜਿਥੋਂ ਮੈਂ ਗੁਰਬਚਨ ਕੌਰ ਨੂੰ ਵਿਆਹ ਕੇ ਲਿਆਇਆ ।

ਇਕ ਖਾਸ ਗੱਲ, ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਹਰ ਨਾਵੇਂ ਵਰ੍ਹੇ ਕੋਈ ਅਹਿਮ ਮੋੜ ਆਉਂਦਾ ਰਿਹੈ । ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵੀ ਮੈਂ ਨੌਂ ਕੁ ਵਰ੍ਹੇ ਹੀ ਰਿਹਾ

ਸਾਂ ਕਿ ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦਾ ਇੰਤਕਾਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਵਾਪਸ ਡੱਫਰਕੇ ਜਾਣਾ ਪਿਆ। ਮੁੜ ਮੇਰਾ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਆਉਣਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਿਆ।

"ਕਵੀ ਜੀ" ਜਿਨਾਂ ਨੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਹਰ ਪਲ ਜੀਵਿਆ ਹੈ। ਡੱਫਰਕੇ ਜਾ ਕੇ ਕਿਵੇਂ ਹੱਥ ਤੇ ਹੱਥ ਧਰਕੇ ਬੈਠ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਪ੍ਰਗਤੀ ਸ਼ੀਲ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੇ ਮੁਦਈ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਭਾਰਤੀ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਸੂਬਾ ਇਕਾਈ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਬਣ ਗਏ। ਪਾਰਟੀ ਵਲੋਂ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਹੱਕੀ ਮੰਗਾਂ ਲਈ ਮੋਰਚਾ ਲਗਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਕਵੀ ਜੀ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਕੁੱਦ ਪਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਦੌਰਾਨ ਹੀ ਕਵੀ ਜੀ ਦਾ ਮੇਲ ਕਾਮਰੇਡ ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਜੋਸ਼, ਅਰਜਨ ਸਿੰਘ ਗੜਗਜ, ਕਾਮਰੇਡ ਮਲਹੋਤਰਾ, ਕਾਮਰੇਡ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਨੰਦ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪ੍ਰਮੁਖ ਆਗੂਆਂ ਨਾਲ ਹੋਇਆ। ਪਾਰਟੀ ਵੱਲੋਂ ਕਵੀ ਜੀ ਦੀ ਡਿਊਟੀ ਰੂਪੋਸ਼ ਹੋਏ ਕਾਮਰੇਡ ਸਾਥੀਆਂ ਦੀ ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਹਰ ਤਰਾਂ ਦੇ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਕਰਨ ਦੀ ਲੱਗੀ। ਕਵੀ ਜੀ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਭਾਈ ਦੇ ਭੇਖ ਵਿਚ ਬਬੇਲੀ ਨਜ਼ਦੀਕ ਫਗਵਾੜੇ ਤਾਇਨਾਤ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਇਹ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਸੰਪਰਕ ਕੇਂਦਰ ਸੀ। ਜਿਥੋਂ ਪਾਰਟੀ ਦੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਰੂਪੋਸ਼ ਹੋਏ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗਤੀ-ਵਿਧੀਆਂ ਤੇ ਨਜ਼ਰ ਰੱਖੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਕੰਟਰੋਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਕਵੀ ਜੀ ਨੂੰ ਪਾਰਟੀ ਹੈਡੱਕੁਵਾਟਰ ਦੇ ਦਫ਼ਤਰ ਵਿਚ ਹੀ ਤਾਇਨਾਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਮੈਂ ਕਵੀ ਜੀ ਤੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਦਾ ਸਮਾਂ ਪੁਛਿਆ ਤਾਂ ਆਖਣ ਲੱਗੇ 1948 ਤੋਂ 1956 ਤੱਕ। ਮੇਰੇ ਜ਼ਿਹਨ ਵਿਚ ਝੱਟ ਵਿਚਾਰ ਆਇਆ ਕਿ ਵੰਡ ਤੋਂ ਪਹਿਲੋਂ ਦਾ ਕਵੀ ਜੀ ਦਾ ਪਿੰਡ ਡੱਫਰਕੇ ਹੁਣ ਵਾਲੇ

ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਚਲਾ ਗਿਆ ਸੀ । ਮੈਂ ਇਕ ਸਵਾਲ ਹੋਰ ਦਾਗ ਦਿੱਤਾ । ਕਵੀ ਜੀ ਵੰਡ-ਵਕਤ ਕਿਵੇਂ ਗੁਜਰੀ ?

ਆਖਣ ਲੱਗੇ ਘਰੋਂ ਅਸੀਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਚੁੱਕ ਸਕੇ । ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਗੁਹ ਪਿੰਡ ਤੋਂ ਹਰੀਕਿਆਂ ਦਾ ਰਸਤਾ ਤਹਿ ਕਰਦਿਆਂ ਮੇਰੀ ਨਿਗਾਹ ਇਕ ਕੜਾਹੀ ਤੇ ਪਈ । ਇਹ ਕੜਾਹੀ ਮੈਨੂੰ ਰਸਤੇ ਦੇ ਸਫਰ ਲਈ ਬੜੀ ਕਾਰਆਮਦ ਜਾਪੀ । ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਅਸੀਂ ਉਹ ਕੜਾਹੀ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੈ ਲਈ । ਕੜਾਹੀ ਵਿੱਚ ਆਟਾ ਵੀ ਗੁਨਿਆਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਰੋਟੀ ਵੀ ਪਕਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਸੀ, ਦਾਲ ਸਬਜੀ ਬਨਾਉਣ ਲਈ ਤਾਂ ਕੜਾਹੀ ਹੈ ਹੀ । ਜੇ ਪਾਣੀ ਗਰਮ ਕਰਨਾ, ਉਹ ਵੀ ਕਰੋ, ਚਾਹਟਾ ਬਨਾਉਣਾ ਕੜਾਹੀ ਵਿੱਚ ਬਣਾਉ । ਨਿੱਕਾ ਮੋਟਾ ਸਮਾਨ ਸੰਭਾਲਣਾ ਹੋਵੇ ਕੜਾਹੀ ਵਿੱਚ ਪਾ ਕੇ ਸਿਰ ਤੇ ਰੱਖ ਲੋ । ਜੇ ਮੀਂਹ ਆ ਗਿਆ ਸਿਰ ਤੇ ਉਲਟੀ ਕੜਾਹੀ ਰੱਖ ਲੋ । ਕਿਸੇ ਡੰਗਰ, ਵਹਿੜ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਪਿਆਣਾ, ਕੜਾਹੀ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਕੀ ਹੋਵੇਗਾ ।

ਕਵੀ ਜੀ ਨੇ ਡੱਫਰਕੇ (ਪਾਕਿਸਤਾਨ) ਤੋਂ ਆ ਕੇ ਪਜਾਵੇ ਜਿਲ੍ਹਾ ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ਨਿਵਾਸ ਕੀਤਾ । ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪਿਛੇ ਦੱਸਿਆ ਜਾ ਚੁਕਾ ਹੈ ਕਿ ਕਵੀ ਜੀ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਹੈਡੱਕੁਆਟਰ ਤਾਇਨਾਤ ਸਨ । ਪਰ 1957 ਵਿਚ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਤੋਂ ਰੁਖਸਤ ਹੋ ਪਜਾਵੇ ਆ ਗਏ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਰੋਜੀ-ਰੋਟੀ ਲਈ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਲ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ । ਕਵੀ ਜੀ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਵੀ ਵਿਦੇਸ਼ ਜਾਣ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਆਇਆ । ਇਸੇ ਸੰਧਰਭ ਵਿਚ ਹੌਲੇ ਹੌਲੇ ਤਿਆਰੀਆਂ ਵੀ ਪ੍ਰਾਰੰਭ ਕਰ ਦਿਤੀਆਂ । ਘਰ ਦੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕੰਮ-ਕਾਜ ਨਿਪਟਾਨ ਲਗੇ, ਇਕ ਦਿਨ ਕੁਝ ਸਾਥੀਆਂ ਸਮੇਤ ਚੰਗੇ ਲਵੇਰੇ ਦੀ ਭਾਲ

ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜੀਵਨ ਨਗਰ ਆਏ ਹੋਏ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਖਿਚ ਜੀਵਨ ਨਗਰ ਲੈ ਤੁਰੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਸੁਖ–ਸਾਂਦ ਪੁਛੀ। 14 ਸਾਲ ਬਾਦ ਦੀ ਇਸ ਮਿਲਨੀ ਨੇ ਅਪਣੱਤ ਤੇ ਮੋਹ ਦੀਆਂ ਤੰਦਾਂ ਵਿਚ ਝਰਨਾਹਟ ਛੇੜ ਦਿਤੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਉਣ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਪੁਛਿਆ ਤਾਂ ਕਵੀ ਜੀ ਨੇ ਆਖਿਆ, ਜੀ ਕੋਈ ਲਵੇਰਾ ਢੂੰਡ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਬਚਨ ਹੋਇਆ ਇਸ ਹਫਤੇ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਆਇਓ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਚੰਗੇ ਲਵੇਰੇ ਦਾ ਪਤਾ ਕਰਵਾ ਰੱਖਾਂਗਾ। ਜਦੋਂ ਕਵੀ ਜੀ ਦੁਬਾਰਾ ਆਏ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਸੱਜਰ ਸੂਈ ਗਊ ਕਵੀ ਜੀ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਪੈਸੇ ਦੇਣੇ ਚਾਹੇ ਤਾਂ ਬਚਨ ਕੀਤਾ ਪੈਸੇ ਨਹੀਂ ਲੈਣੇ। ਇਹ ਸਾਡੇ ਵੱਲੋਂ ਤੇਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ।

ਕਵੀ ਜੀ ਨੇ ਵਿਦੇਸ਼ ਜਾਣ ਦੀਆਂ ਤਕਰੀਬਨ ਸਾਰੀਆਂ ਤਿਆਰੀਆਂ ਮੁਕੰਮਲ ਕਰ ਲਈਆਂ ਸਨ। ਸੀਟਾਂ ਦੀ ਬੁਕਿੰਗ ਵੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਵੀ ਜੀ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਨਗਰ ਬੁਲਾਵਾ ਭੇਜਿਆ। ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਗਏ। ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ। ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ "ਸਤਿਜੁਗ ਸੰਭਾਲੋ" ਕਵੀ ਜੀ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, "ਜੀ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਵਿਦੇਸ਼ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। "ਦੂਸਰਾ ਬਚਨ ਸੀ "ਕੈਂਸਲ ਕਰ ਦਿਓ–ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ– ਸਤਿਜੁਗ ਸੰਭਾਲੋ।"

'ਸੱਤ ਬਚਨ' ਕਹਿ ਕਵੀ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਜੀਵਨ ਨਗਰ ਆ ਗਏ ਸਤਿਜੁਗ ਦੀ ਸੰਪਾਦਨਾ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਨਿਜ ਦੀ ਆਦਤ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੀ ਡਾਇਰੀ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਵਾਪਰਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵਾਕਿਆਤ ਨੋਟ ਕਰਦੇ

ਰਹੇ । ਇਹ ਡਾਇਰੀ ਦੀ ਲਿਖਤ ਹੀ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਅਹਿਮ ਦਸਤਾਵੇਜ ਸਾਬਤ ਹੋਈ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਇੰਦਰਾਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਮਾਸਿਕ ਵਰਿਆਮ ਵਿਚ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦਿਆਂ ਸ੍ਰੀ ਜਗਦੀਸ਼ ਸਿੰਘ ਸੰਪਾਦਕ ਵਰਿਆਮ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ''ਕਵੀ ਜੀ ਦੇ ਰਜੌਰੀ ਗਾਰਡਨ ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ ਨਿਵਾਸ ਸਥਾਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਂਭੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਕ੍ਰਿਤਾਂ 29 ਸਾਲ ਪੁਰਾਣੀ ਗਾਥਾ ਸੁਣਾ ਰਹੀਆਂ ਸਨ । ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਸਨ ਜਦੋਂ ਕਵੀ ਜੀ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੇ ਅਫੀਸ਼ਲ ਅਖਬਾਰ ਸਤਿਜੁਗ ਦੇ ਸੰਪਾਦਕ ਸਨ । ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਨਿਜੀ ਸੰਪਰਕ ਸੀ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਦੇ ਪਾਤਰ ਸਨ । ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਵਾਪਰ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਸੁਚੇਤ ਸਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਨਿਜ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਰੱਖਦੇ ਵਾਕਿਆਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਤੇ ਸੁਤੇ-ਸਿਧ ਲਿਖ ਛੱਡੇ । ਇਹ ਵਾਕਿਆਤ ਉਦੋਂ ਦੇ ਸਨ ਜਦੋਂ ਕੈਰੋਂ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਤੇ ਜਬਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਹ ਡਾਇਰੀ ਵੀ ਸੀ, ਇਤਿਹਾਸ ਵੀ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਵੀ ।

ਇਹ ਡਾਇਰੀ 16 ਅਗਸਤ 1958 ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 22 ਫਰਵਰੀ 1964 ਤੱਕ ਤੇ ਹਾਲਾਤਾਂ, ਘਟਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਪਾਠਕਾਂ ਸਾਂਹਵੇਂ ਰਖਦੀ ਹੈ । ਸ੍ਰੀ ਜਗਦੀਸ਼ ਸਿੰਘ ਦੇ ਉਦੱਮ ਨਾਲ ਵਰਿਆਮ ਵਿਚ ਛਪੇ ਇਸ ਲੜੀਵਾਰ ਮਜਮੂਨ ਨੂੰ ਪਾਠਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਭਰਪੂਰ ਹੁੰਘਾਰਾ ਮਿਲਿਆ । ਇਹ ''ਬੀਤੇ ਦੀਆਂ ਪੈੜਾਂ'' ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਸੀ, ਪਰ 23 ਫਰਵਰੀ 1964 ਤੋਂ 7 ਜੁਲਾਈ 1977 ਤਕ ਕਵੀ ਜੀ ਦੀ ਡਾਇਰੀ ਖਾਮੋਸ਼ ਹੈ । ਉਸ ਵਿਚ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਮਾਜ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਹਾਲਾਤਾਂ ਦਾ ਭਰਪੂਰ ਜਿਕਰ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਕਵੀ ਜੀ ਫਿਰ

ਹਾਲਾਤ ਵਸ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਸੂਬਾ ਹੈਡੱਕੁਆਟਰ ਵਿਚ ਪੁੱਜ ਗਏ । ਇਸ ਸਮੇਂ ਬਾਰੇ ਕਵੀ ਜੀ ਦਸਦੇ ਹਨ :–

ਮੈਂ ਪੂਰੀ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਸੰਜੀਦਗੀ ਅਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹੀ ਹਿੰਮਤ ਨਾਲ ਪਾਰਟੀ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕੀਤਾ । ਸਧਾਰਣ ਪੱਧਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਹੈਡੱਕੁਆਟਰ ਤੱਕ ਦੀਆਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਨਿਬਾਹੀਆਂ । ਜ਼ਿੰਮੇ ਲੱਗੇ ਪਾਰਟੀ ਕੋਟਿਆਂ ਨੂੰ ਡਿਉਢਾ–ਦੁਗਣਾ ਤੱਕ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ । ਅੰਤਮ ਸੇਵਾ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰੈਸ ਦੀ ਆਵਾਮੀ ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਅਤੇ ਪਬਲਿਸ਼ਿੰਗ ਸੁਸਾਇਟੀ ਲਿਮਟਿਡ ਜਲੰਧਰ ਵਿਚ ਮੈਨੇਜਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕੀਤੀ ਉਸ ਨੂੰ ਬੇ–ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ੀ ਦੇ ਮਾਹੌਲ ਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਯੋਗਤਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਕੀਤੀ । ਪਰ ਇਸ ਸਾਰੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਮੇਰਾ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਮੋਹ ਨਹੀਂ ਟੁੱਟਿਆ । ਸਗੋਂ ਮੇਰੇ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰੈਸ ਨਾਲ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਬੋਲ ਸਹਾਇਕ ਰਹੇ । ਕੋਈ ਸੰਦੇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਜੇ ਮੈਨੂੰ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਵਾਲੇ ਪਾਸਿਓਂ ਆਰਥਿਕ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾ ਮਿਲੀ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਪ੍ਰੈਸ ਨੂੰ ਭਰਪੂਰਤਾ ਨਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਕਰ ਸਕਦਾ ।

ਅਪ੍ਰੈਲ 1977 ਵਿਚ ਇਕ ਰਾਤ ਮੈਨੂੰ ਵਿਚਾਰ ਆਇਆ : ਕਵੀ ਕਾਮਰੇਡਾਂ ਪਾਸ ਤਾਂ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਦਾ ਮੱਖਣ ਕੇਂਦਰਤ ਹੋਇਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤੇਰੀ ਓਨੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਜਿੰਨੀ ਤੇਰੇ ਘਰ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਤੇਰੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ । ਉਹ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਕਾਰਨ ਹੀ ਆਮ ਕਰਕੇ ਅਨਪੜ੍ਹ ਰਹਿ ਗਏ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਚੰਗੇ ਆਚਾਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਮੌਜੂਦ ਹਨ । ਉਹ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦੀ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਸੁਰਜੀਤ ਰੱਖ ਰਹੇ ਹਨ । ਕਿਓਂ ਨਾ ਤੂੰ ਉਨਾਂ ਦਾ ਲੇਖਕ ਬਣੇਂ । ਉਸ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਤੇਰੀ ਲੋੜ ਹੈ । ਬੇ–ਲੋੜਿਆਂ ਤੋਂ ਛੁੱਟੀ ਕਰ ।

ਸਵੇਰੇ ਉਠਦਿਆਂ ਹੀ ਮੈਂ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਪ੍ਰੈਸ ਕਮੇਟੀ ਨੂੰ ਅਸਤੀਫਾ ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ। ਜਦੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨਾ-ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਵੀ ਨਾ ਮਿਲੀ ਮੈਂ ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਫਿਰ ਲਿਖ ਦਿਤਾ ਕਿ ਮੈਂ 1977 ਦੀ ਜੂਨ ਪਹਿਲੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰੈਸ ਤੋਂ ਛੁੱਟੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।

ਏਸੇ ਦੌਰਾਨ ਚੋਣਾਂ ਦਾ ਐਲਾਨ ਹੋ ਗਿਆ, ਮੈਂ ਅਜੇਹੇ ਮੌਕੇ ਆਪਣੇ ਕਿਸੇ ਵਿਚਾਰ ਅਧੀਨ ਪਾਰਟੀ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਨਹੀਂ ਸਾਂ ਪਹੁਚਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ। ਸੋ ਡਟ ਕੇ ਪ੍ਰਿੰਟਿਗ ਆਦਿ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦਿਆਂ ਅਲਟੀਮੇਟਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਕਵੀ 5,7,77 ਨੂੰ ਮੈਨੇਜਰ ਦੀ ਕੁਰਸੀ ਤੇ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਵੇ 6-7-77 ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਘਰੋਗੇ ਸਮਾਨ ਦਾ ਟਰੱਕ ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ ਜੇ/3/88 ਰਾਜੌਰੀ ਗਾਰਡਨ ਵਿਖੇ, ਧੂਏਂਧਾਰ ਬਰਸਾਤ ਵਿੱਚ ਜਾ ਲੱਥਾ। ਇਹ ਮੇਰਾ ਘਰ ਸੀ, ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਵੱਖ ਵੱਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੇ 18-20 ਪੁਸਤਕਾਂ ਲਿਖਾਂਗਾ। ਪਰ ਅਗਲੇਰੇ ਦਿਨ ਮੇਰਾ ਰਾਹ ਜਿਵੇਂ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਨੇ ਹੀ ਮਿਥ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਦਿਨ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਿੱਲੀ ਆ ਗਏ। ਮੈਂ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਗਿਆ ਤਾਂ ਕਹਿਣ ਲਗੇ :-

"ਆ ਗਏ ਫਿਰ, ਕਵੀ ਜੀ"

"ਹਾਂ ਜੀ ! ਪ੍ਰੈਸ ਛੱਡ ਆਇਆ ਹਾਂ"

"ਫਿਰ ਕੀ ਹੋਇਆ; ਚਿੰਤਾ ਨ ਕਰਨਾ"

"ਚਿੰਤਾ ਕਿਉਂ; ਆਪ ਦੇ ਹੁੰਦੇ"

ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਹਾਸਲ ਕੀਤੇ ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਇਹ ਸਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਵਰਤਮਾਨ ਨੂੰ ਮਜੇ ਨਾਲ ਭੋਗੋ, ਪਿੱਛੇ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨ ਪਾਉ ਨ ਉਸ

ਤੇ ਪਛਤਾਉ ਅੱਗੇ ਦੀ ਪਲਾਨਿੰਗ ਬੇਸ਼ੱਕ ਕਰੋ ਉਸ ਦਾ ਵਾਧੂ ਫਿਕਰ ਨ ਕਰੋ । ਜੇ ਵਰਤਮਾਨ ਠੀਕ ਤਾਂ ਅੱਗਾ ਪਿੱਛਾ ਸਭ ਠੀਕ । ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਇਹ ਫਾਰਮੂਲਾ ਮੇਰੇ ਸੁਖਾਂ ਦਾ ਸੋਮਾਂ ਹੈ ।

ਸ਼ਾਇਦ ਇਹੋ ਸੋਚ ਹੀ ਉਸ ਦਿਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਿਆਂ ਕੌਂਧ ਗਈ । ਮੈਂ ਤੁਰੰਤ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਪੁਰਾਣੇ ਵਰਕੇ ਫੋਲਕੇ ਜਾਂ ਬੀਤਿਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਮੈਂ ਉਨਾਂ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤਾਂ ਉਸਾਰਾਂਗਾ । ਕਿਉਂ ਨਾ ਵਰਤਮਾਨ ਨੂੰ ਫੜਾਂ । ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਕਲਮ ਫੜ ਲਈ ਅਤੇ ਜਿਹੜੇ ਕਾਗਜ਼ ਵੀ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ 8-7-1977 ਦੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਵਾਕਿਆਤ ਲਿਖਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ । ਕੋਈ ਪ੍ਰੇਰਕ ਨਹੀਂ, ਕਿਸੇ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਕਲਮ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਫ਼ਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਇਵੇਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਕਵੀ ਜੀ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ''ਬੀਤੇ ਦੀਆਂ ਪੈੜਾਂ'' ਦਾ ਸਫ਼ਰ, ਜਿਸ ਦਾ ਬੀਜ਼ ਚਰੋਕਣੇ ਪਹਿਲੋਂ ਹੀ ਉਨਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਉਦੋਂ ਬੀਜਿਆ ਗਿਆ ਸੀ । ਜਦੋਂ ਉਹ 1957 ਵਿਚ ਸਤਿਜੁਗ ਦੇ ਸੰਪਾਦਕ ਬਣ ਸ੍ਰੀ ਜੀਵਨ ਨਗਰ ਆਏ ਸਨ । ਇਸੇ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰੋੜਤਾ ਕਵੀ ਜੀ ਇੰਝ ਕਰਦੇ ਹਨ :–

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਪਿਛਲੀ ਆਯੂ ਵਿਚ ਕਦਮ ਰੱਖਣ ਦੇ ਸਮੇਂ ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ ਕਰਦਾ ਸਾਂ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਸਦਾ ਹੀ ਇਕ ਲੇਖਕ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਜਿਹੜਾ ਉਨਾਂ ਦੇ ਨਿਜੀ ਚਰਿੱਤਰ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਮੇਲ ਮੁਲਾਕਾਤਾਂ, ਅਧਿਕਾਰੀ ਅਤੇ ਲੀਡਰ ਵਰਗ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਤੀਰਾ, ਸਮਾਜ ਉਸਾਰੀ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰੋਲ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਦਾਰਥਕ ਉਨਤੀ ਅਥਵਾ ਦਾਨਸ਼ੀਲਤਾ ਨੂੰ ਨੋਟ ਕਰਦਾ ਰਹੇ ।

ਇਸ ਸੋਚ ਦੌਰਾਨ ਮੇਰੇ ਤਿੰਨ ਮਨੋਰਥ ਸਨ :–

"ਇਕ ਤਾਂ ਵਕਤ ਦੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਬਾਰੇ ਅੱਖੀਂ ਡਿਠੇ ਹਾਲਾਤ ਦਾ ਸੰਕਲਨ ਤਾਂ ਕਿ ਬਾਦ ਵਿਚ ਕੂੜ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨਾ ਘੜੀਆਂ ਜਾਣ, ਦੂਜੇ ਵਰਤਮਾਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਸ ਤੋਂ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਲੈ ਸਕਣ, ਤੀਜੇ ਜੇ ਕੋਈ ਚਾਹੇ ਕਿ ਉਸਨੇ ਪੂਰਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀਵਨ ਅਨੁਸਾਰ ਢਾਲਣਾ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਗਾਹਣ ਵਿਚ ਕਾਨੇ ਗੱਡੇ ਹੋਏ ਮਿਲਣ ।"

ਅੱਜ ਇਸ ਕੰਨੀ ਸੁਣੀ, ਅੱਖੀਂ ਵੇਖੀ ਰੌਚਿਕ ਗੁਰੂ ਗਾਥਾ ਦੇ ਡੇਢ ਲੱਖ ਪੰਨੇ ਲਿਖ ਕਵੀ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਮਿਸਾਲ ਕਾਇਮ ਕਰ ਛੱਡੀ ਹੈ । ਇਸ ਲੜੀ ਦੀਆਂ 11 ਪੁਸਤਕਾਂ "ਬੀਤੇ ਦੀਆਂ ਪੈੜਾਂ" ਨਾਮ ਹੇਠ ਛਪ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਏਦੂੰ ਦੁੱਗਣੀਆਂ ਦਾ ਖਰੜਾ ਕਵੀ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖ ਛੱਡਿਆ ਹੈ । ਜਦੋਂ ਲੇਖਕ ਇਹ ਲਿਖਤ ਲਿਖਣ ਲਈ ਲੱਕ ਬੰਨ੍ਹ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਨਿਤਰਿਆ ਉਦੋਂ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ 67 ਵਰ੍ਹੇ ਉਹ ਭੋਗ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ । ਕਵੀ ਜੀ ਇਸ ਬਾਰੇ ਦੱਸਦੇ ਹਨ :–

ਮੈਂ ਜੁਆਨ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸਾਂ ਜੋ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਦੁੜਕੀ ਪਿਆ ਰਹਿੰਦਾ । ਆਮ ਕਰਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤਿੰਨ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਇਕੋ ਵਾਰ ਜਿਊਂਦੇ ਚਲੇ ਜਾ ਰਹੇ ਦਿਸਦੇ ਹਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਕਦਮ ਮਿਲਾ ਕੇ ਚੱਲਣ ਦੇ ਯੋਗ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਸਾਂ । ਮੈਂ ਆਪ ਹੀ ਆਪਣਾ ਕਾਰਜ ਖੇਤਰ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰ ਲਿਆ । ਜਦੋਂ ਵੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲੇ, ਮੈਂ ਜੋ ਕੁਝ ਵੇਖਾਂ, ਨੋਟ ਕਰਦਾ ਰਹਾਂ ਜਾਂ ਕੁਝ ਵਿਸ਼ੇਸ ਸਮਾਗਮਾਂ, ਦੌਰਿਆਂ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨਾਲ ਮੁਲਾਕਾਤਾਂ ਸਮੇਂ ਮੈਂ

ਉਚੇਚਾ ਸ੍ਰੀ ਚਰਨਾਂ 'ਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਸਭ ਕੁਝ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦਾ ਸਾਂ । ਨਾ ਇਸ ਵਿਚ ਜਸੂਸੀ ਹੋਵੇ ਨਾ ਹਰ ਘਟਨਾ ਦੀ ਗਹਿਰੀ ਪੁਛ ਪੜਤਾਲ । ਜੋ ਸੁਤੇ ਸਿਧ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇ, ਸੰਭਾਲ ਲਵਾਂ । ਮੇਰੀ ਲਿਖਤ ਦਾ ਕੇਂਦਰ-ਬਿੰਦੂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਹੋਣ । ਨਾਮਧਾਰੀ ਜਗਤ ਦੇ ਵਰਤਮਾਨ ਹਾਲਾਤਾਂ ਦੀ ਵਿਸਾਲ ਕੈਨਵਸ ਦਾ ਚਿਤੱਰਨ ਵੀ ਹੋਵੇ ।

ਲਿਖਤੀ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਕਵੀ ਜੀ ਦੇ ਉਪਰੋਕਤ ਹਲਫਨਾਮੇ ਦੀ ਕੋਈ ਮਿਸਾਲ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ । ਕੇਵਲ ਇਕ ਵਿਚ ਕੁਝ ਨੇੜਤਾ ਹੈ । ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸ਼ਾਹੀ ਡਿਉੜੀ ਦਾ ਇੰਚਾਰਜ ਜਮਾਦਾਰ ਖ਼ੁਸ਼ਹਾਲ ਸਿੰਘ, ਮਹਾਰਾਜੇ ਦੀਆਂ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਗਤੀ-ਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਪੂਨੇ ਮਰਹੱਟਿਆਂ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ । ਇਹ ਖੁਫੀਆ ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਹੀ ਇਕ ਅਜੇਹਾ ਇਤਿਹਾਸਿਕ-ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਸ਼ੇਰੇ-ਪੰਜਾਬ ਮਾਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਨਿੱਜੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਅਸਲੀ ਤਸਵੀਰ ਦਾ ਪਤਾ ਚੱਲਦਾ ਹੈ । ਪਰ ਕਵੀ ਜੀ ਨੇ ਜਿਹੋ ਜਿਹੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਆਪਣੇ ਰੋਜ਼ਨਾਮਚੇ ਵਿਚ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਉਸਦੀ ਤਾਂ ਕੋਈ ਮਿਸਾਲ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ ।

ਕਵੀ ਜੀ ਨੇ "ਬੀਤੇ ਦੀਆਂ ਪੈੜਾਂ" ਲਿਖ ਕੇ ਜਨਮ-ਸਾਖੀਆਂ ਦੀ ਪੁਰਾਤਨ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਵੀ ਮੁੜ ਜਿੰਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਫਰਕ ਇਹ ਰੱਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜਿਥੇ ਸਾਖੀ-ਕਾਰ, ਮੱਧ-ਕਾਲ ਦੇ ਮਿਥਿਹਾਸ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਵਿਚਰਦਿਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਖੀਆਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਕਵੀ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੋਂ ਹਟ ਕੇਵਲ ਯਥਾਰਥ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ । ਇਸ ਬਾਰੇ ਕਵੀ ਜੀ ਦੱਸਦੇ ਹਨ :-

''ਮੈਂ ਕੋਲੋਂ ਗਲ ਬਣਾ ਕੇ ਨਹੀਂ ਲਿਖਦਾ । ਝੂਠੀ ਵਡਿਆਈ ਵਿਚ ਮੇਰੀ ਨਿਸ਼ਠਾ ਨਹੀਂ । ਵਾਧੂ ਗਲੇਫਣ ਵੀ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ । ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਮੇਰਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਮੇਰੀ ਕਲਮ ਸਫ਼ਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ।

ਜੋ ਕੁਝ ਮੈਂ ਲਿਖਦਾ ਹਾਂ ਉਹ ਇੰਨ ਬਿੰਨ ਤੋਂ ਕੁਝ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਮੇਰੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹਕੀਕਤ ਦੇ ਕੋਲ ਲੈ ਜਾਵਾਂ ਮੈਂ ਵਾਕਿਆਤ ਨੂੰ ਜਿਉਂ ਦਾ ਤਿਉਂ ਲਿਖਣ ਉਤੇ ਹੀ ਟੇਕ ਰੱਖਦਾ ਹਾਂ

ਗੁਰੂ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖ ਵਾਸਤੇ ਕੀ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਉਸ ਦਾ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲ ਕੈਸਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਸਿੱਖ ਸਤਿਗੁਰੂ ਤੋਂ ਕਿਵੇਂ ਸਦਕੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਉਲਝਣਾਂ ਜਾਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਕਿਵੇਂ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਤੇ ਮੇਰੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗ ਹੀ ਜਾਵੇਗਾ ਪਰ ਇਸ ਤੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਢੰਗ ਦਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੁਭਾਵ ਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦਿਨ ਚਰਿਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਵੀ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗੇਗਾ ।

ਕਵੀ ਜੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਇਹ ਮੰਨਕੇ ਤੁਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਗੁਰਗੱਦੀ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਜਾਰੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਾਰੀ ਰਹੇਗੀ । ਜਿਹੜਾ ਵੀ ਮਹਾਨ ਵਿਅਕਤੀ ਗੁਰੂਆਂ ਕੋਲੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰਸੇ ਦੀ ਥਾਪੀ ਲੈ ਕੇ ਚੱਲੇਗਾ ਸਾਡੇ ਲਈ ਪੂਜਣ ਯੋਗ ਹੋਵੇਗਾ । ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ''ਨਾਨਕ ਲੇਖੈ ਇਕ ਗੱਲ'' ਭਾਵ ਨਾਮ ਜੱਪਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਹੜਾ ਵੀ ਗੁਰੂ ਵਿਅਕਤੀ ''ਇਕ ਗਲ'' ਕਰੇ ਕਰਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ ਅਨੁਸਾਰ ਜੀਉ ਸਕੇਗਾ ਤੇ ਜੋ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਲੱਛਣਾਂ ਤੇ ਢੁਕਦਾ ਹੋਵੇਗਾ ਉਸੇ ਨੂੰ ਹੀ ਗੁਰੂ ਮਨ ਕੇ ਚੱਲਾਂਗਾ ।

ਸੋ ਗੁਰੂ ਸਿੱਖ ਦੀ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਪੁਰਾਤਨ ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਸਿਖ ਦੀ ਬਾਣੀ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਆਖਿਆ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿਚ ਵੇਖਦਿਆਂ ਮੈਂ ਇਹ ਰੋਜ਼ਨਾਮਚਾ ਲਿਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ ।

ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਸਿਖ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਸਾਂਝ: ਜਿਹੋ ਜਿਹੀ ਸਾਂਝ ਦਾ ਵਰਨਣ ਗੁਰੂ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ । ਕਵੀ ਜੀ ਨੇ ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਅਨੁਭਵ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡੇ ਹੰਢਾਇਆ ਹੈ । ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸਖਸ਼ੀਅਤ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਪੱਖ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬੜਾ ਨੇੜਿਓ ਵੇਖੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਾਤੀ ਅਨੁਭਵ ਹੈ । ਇਸ ਅਨੁਭਵ ਦਾ ਕਵੀ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰੁਬਾਈਆਂ ਦੀ ਪੁਸਤਕ "ਸਿਮਰਨ" ਵਿਚ ਬਾ-ਖ਼ੂਬੀ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਇਸ ਛੋਟੀ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਕੇਵਲ 210 ਰੁਬਾਈਆਂ ਲਿਖ ਕੇ ਕਵੀ ਜੀ ਨੇ ਕੁੱਜੇ ਵਿਚ ਸਮੁੰਦਰ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਨਮੂਨਾ ਪੇਸ਼ ਹੈ :-

ਕਹਿੰਦੇ ਸਾਂ, ਪੱਥਰ ਕਿੰਝ ਢਲਦੈ, ਇਸ ਨੇ ਢਾਲ ਵਿਖਾਇਆ,
ਪਾਣੀ ਵਾਂਗ ਤਰਲ ਹੈ ਕੀਤਾ, ਪੁਣ ਪੁਣ ਕੇ ਪਤਲਾਇਆ,
ਹੁਣ ਬੇ-ਰੜਕ ਕੈਦ ਹਾਂ ਹੋਏ, ਉਸ ਦੀਆਂ ਨਜਰਾਂ ਅੰਦਰ :
ਵਾਹ ਪਿਆਰਾ! ਤੂੰ ਸਰਬ ਸ਼ਕਤੀਆ ਆਪ ਅਸਾਂ ਅਜਮਾਇਆ ।

– – – – – –

ਕੀ ਕੀਤਾ ਈ ਸਤਿਗੁਰ ਮੇਰੇ, ਜੁੱਗਾਂ ਦੀ ਭੁੱਖ ਜਾਗੀ,
ਜੀ ਕਰਦਾ ਏ, ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਕਰ , ਜਿੰਦ ਕਰਾਂ ਵਡਭਾਗੀ,
ਰੋਮ ਰੋਮ ਅੱਖੀਆਂ ਜਿਉਂ ਮਾਣੇ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਦਰਸ਼ਨ ਤੇਰਾ :
ਕਣ ਕਣ ਵਿਚੋਂ ਤੂੰ ਹੀ ਦਿੱਸੇਂ, ਦੁਬਿਧਾ ਜਾਇ ਤਿਆਗੀ ।

– – – – – –

ਸਾਕੀ ਦੀ ਨਹੀਂ ਲੋੜ ਅਸਾਨੂੰ, ਨਾ ਚਾਹੀਏ ਮੈ-ਖਾਨਾ,
ਸਾਨੂੰ ਤੇਰੇ ਦਰਸ਼ਨ ਚੋਂ ਹੀ, ਮਿਲਦੈ ਮਦ ਸ਼ਾਹਾਨਾ,
ਇਕ ਵੇਰਾਂ ਜਦ ਭਰ ਕੇ ਨਜ਼ਰਾਂ, ਤੂੰ ਸਾਡੇ ਵੱਲ ਤੱਕੇ :
ਰੋਮ ਰੋਮ ਵਿਚ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਸਰਸਣ, ਮਨ ਹੋਵੇ ਮਸਤਾਨਾ ।

– – – – – –

ਉਸ ਅਰੂਪ ਨੂੰ ਮੈਂ ਕੀ ਜਾਣਾਂ, ਜਿਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵ-ਪਸਾਰ,
ਮੇਰੇ ਲਈ ਸਾਕਾਰ ਸਤਿਗੁਰੂ, ਹੈ ਅਰੂਪ ਦਾ ਸਾਰ,
ਉਸ ਨੂੰ ਸੇਵਾਂ, ਉਨੂੰ ਅਰਾਧਾਂ, ਉਸ ਤੋਂ ਸਭ ਕੁਛ ਮੰਗਾਂ :
ਜਿਸ ਦੀ ਇਕ ਮੁਸਕਾਨ ਵਿਚ ਨੇ, ਲੱਖਾਂ ਕੋਟ ਭੰਡਾਰ ।

– – – – – –

ਲੱਖਾਂ ਲੇਖ ਲਿਖੇ ਕਲਮਾਂ ਨੇ, ਸਿਫ਼ਤ ਨਾ ਤੇਰੀ ਮੁੱਕੀ,
ਪੜ੍ਹ ਪੜ੍ਹ ਗੁਣੀ ਗਿਆਨੀ ਹਾਰੇ, ਸਮਝ ਨਾ ਆਈ ਉੱਕੀ,
ਜਿਸ ਵਲ ਨਜ਼ਰ ਕਰੇਂ ਮਿਹਰਾਂ ਦੀ, ਕੰਗਲਾ ਸ਼ਾਹ ਬਣ ਜਾਵੇ:
ਯੱਕੇ ਅਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਮਾਰੇ ਇਕ 'ਰੰਗ' ਦੀ ਦੁੱਕੀ ।

– – – – – –

ਜਿਉਂ ਅੰਬਰਾਂ ਤੇ ਦੀਪਕ ਜਗਦੇ, ਪੈਣ ਜਦੋਂ ਤਰਕਾਲਾਂ,
ਜਿਵੇਂ ਚੰਬੇਲੀ ਖਿੜ-ਖਿੜ ਮਹਿਕੇ, ਆਇਆ ਵੇਖ ਹੁਨਾਲਾ,
ਤਿਵੇਂ ਪੂਰਬਲੇ ਜਾਗਣ ਨਰ ਦੇ, ਸਤਿਗੁਰ ਜਦ ਤੁਠ ਪੈਂਦਾ :
ਸੁਖ ਸਵਰਗ ਧਰਤੀ ਤੇ ਰਚਦਾ, ਸ਼ਾਹ ਕਰੇ ਕੰਗਾਲਾਂ ।

– – – – – –

ਆਵਣ ਜਾਣਾ ਉਸ ਦਾ ਮੁੱਕਾ ਜੋ ਤੇਰੇ ਦਰ ਆਇਆ,
ਤੇਰੇ ਘਰੋਂ ਤਸੱਲੀ, ਜਿਸ ਦੀ ਹੈ ਸਭ ਮਾਇਆ,
ਜਿਸ ਨੂੰ ਸੁਖ ਤੈਥੋਂ ਨਾ ਮਿਲਿਆ, ਭਟਕ ਨਾ ਉਸ ਦੀ ਮੁੱਕੇ :
ਵਾਂਗ ਭੰਬੀਰੀ ਭਉਂਦੇ ਖਪਦੇ ਉਸ ਨੇ ਜਨਮ ਗਵਾਇਆ ।

ਬ੍ਰਿਹੋਂ

ਚੰਨਾ ! ਤੇਰੀ ਚਮਕ ਨਾ ਭਾਵੇ, ਨ ਲਟਕੰਦੜੇ ਤਾਰੇ
ਬਾਗਾਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ਬੋ ਨਹੀਂ ਸੋਂਹਦੀ, ਉਲਟਾ, ਸਾਂਗਾਂ ਮਾਰੇ,
ਵਸਦਾ ਜੱਗ ਉਜਾੜ ਦਿਸੰਦਾ, ਜਦ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨਹੀਂ ਕੋਲ :
ਹਾਏ ਰੱਬਾ । ਕਦ ਘੜੀ ਸੁਲਖਣੀ, ਆਊ ਨਾਲ ਪਿਆਰੇ ॥

ਵਾਏ ! ਨਾ ਵਗ, ਬੱਦਲਾ ! ਨਾ ਵਰ , ਬੁਲਬੁਲ ਨੀ ! ਨਾ ਬੋਲ,
ਮੋਰਾ ! ਨਾ ਨੱਚ, ਸ਼ੋਰਾ ! ਨਾ ਮਚ, ਨਾ ਕਰ ਹੰਸ ! ਕਲੋਲ
ਮੈਂ ਦੁਖਿਆਰੀ ਅਤੇ ਬੇਚਾਰੀ ਤੜਪਾਂ ਸਾਜਣ ਦੇ ਲਈ :
ਸਾਰੇ ਤੁਸੀਂ ਸੁਖਾਂਦੇ, ਜੀਵੋ ! ਜੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਹੋਇ ਕੋਲ ।

ਓ ਵਿਹੜੇ ਦੇ ਕਿਣਕਿਓ । ਤੁਸੀਂ ਹੀ ਬੋਲ ਪਓ
ਰੇਸ਼ਮ ਚਰਨਾ ਵਾਲੜੇ ਦੀ ਕੁਛ ਬਾਤ ਕਹੋ
ਤੁਸੀ ਖ਼ੂਬ ਹੋ ਜਾਣਦੇ ਉਸ ਦਾ ਤਰਸ, ਦਇਆ :
ਤੁਰਦਾ ਕਿਹਾ ਮਲੂਕੜਾ, ਜਿਉਂ ਫੁਲੋਂ ਖੁਸ਼ਬੋ ।

ਪ੍ਰਿਯ ਜੀ, ਤੇਰੇ ਵਿਛੋੜੇ ਅੰਦਰ ਦੁਭਰ ਹੋ ਗਿਆ ਜੀਣਾ
ਜਿਉ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੇ ਆਸ਼ਕ ਨੂੰ, ਪਏ ਜ਼ਹਿਰ ਪਿਆਲਾ ਪੀਣਾ
ਤੇਰੇ ਬਾਝ ਜਗਤ ਤੇ ਸੁਖ ਤੇ, ਧੁੰਦ ਦੁਖਾਵੀ ਛਾਈ :
ਰੂਹ–ਪੰਛੀ ਨੂੰ ਚੁਗਣ ਲਈ ਹੁਣ, ਮਿਲਿਆ ਗਮ ਦਾ ਚੀਣਾ ।

ਅੱਜ ਤੇਰੀਆਂ ਯਾਂਦਾ ਦੀ ਪਿਆਰੇ ਖੁੱਲ ਗਈ ਫੇਰ ਪਟਾਰੀ,
ਲੱਖਾਂ ਰੂਪ ਤੇਰੇ ਨੇ ਦਿੱਸੇ ਕੈਸੀ ਕਰੀ ਅਯਾਰੀ,
ਰੱਖੇਂ ਦੂਰ, ਰਹੇਂ ਪਰ ਨੇੜੇ, ਜਿਓਂ ਈਸ਼ਵਰ ਦੀ ਲੀਲ੍ਹਾ :
ਉਤਪੋਤ ਰਹਿ ਤੇਰੇ ਸੰਗ, ਮੈਂ ਮਾਣਾ ਦੁਨੀਆਂ ਸਾਰੀ ।

ਨੈਣਾਂ ਨੂੰ ਡਾਢੀ ਭੁੱਖ ਲੱਗੀ, ਕਦ ਪ੍ਰਿਯ ਦਰਸ਼ਨ ਪਾਣ ?
ਕੰਨ ਸਹਿਕਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬੋਲਾਂ ਲਈ ਜੋ ਮੁਰਦੇ–ਜੀਵਾਣ,
ਛੁਹ ਲਈ ਤੜਪ ਤੜਪ ਤਨ ਪੈਂਦਾ , ਪਾਰਸ ਛੋਹ ਪਿਆਰੀ :
ਜਿਸ ਮਿਲਿਆਂ ਕੰਚਨ ਹੋ ਜਾਈਏ ਸਭ ਸੁਖ ਚਰਨੀ ਆਣ ।

ਕਵੀ ਜੀ ਵਾਰਤਿਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਹਨ :– (1) ਸ੍ਰੀ ਜੀਵਨ ਨਗਰ (2) ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ (3) ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਇਕ ਪ੍ਰੀਵਰਤਨ (4) ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਮੁਕਤੀ ਦਾਤਾ (5) ਸੂਬਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ (ਹਿੰਦੀ) (6) ਸੂਬਾ ਰਤਨ ਸਿੰਘ।

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਬੀਤੇ ਦੀਆਂ ਪੈੜਾਂ ਦੇ 11 ਭਾਗ ਛਪ ਚੁੱਕੇ ਹਨ ਅਤੇ 18 ਪੁਸਤਕਾਂ ਹੋਰ ਛਾਪਣ ਲਈ ਖਰੜੇ ਅਜੇ ਪਏ ਹੋਏ ਹਨ। ਬੀਤੇ

ਦੀਆਂ ਪੈੜਾਂ ਬਾਰੇ ਕਵੀ ਜੀ ਦੇ ਆਪਣੇ ਲਫ਼ਜ਼ ਹਨ।

"ਮੇਰੀ ਕਿਰਤ ਇਹ ਦਾਅਵਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ ਕਿ ਮੈਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਜੀਵਨੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪੱਖ ਸੰਜੋਅ ਰੱਖੇ ਹਨ। ਸਗੋਂ ਹਕੀਕਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਕਦੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਨਿਕਟਤਾ ਨਸੀਬ ਹੋਈ ਹੈ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ, ਮੇਰੇ ਸਨਮੁਖ ਬੀਤੇ ਪਲਾਂ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਦਾ ਹੀ ਯਤਨ ਹੈ ਮੇਰੀ ਇਹ ਲਿਖਤ।"

ਥੋੜੇ ਪਲਾਂ ਦੀ ਇਕੱਤਰਤਾ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਰਿਤਰ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਪੱਖ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦੀ ਅਤੇ ਇਕ ਇਤਿਹਾਸਕਤਾ ਸਿਰਜੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਕਾਰਜ ਦੇ ਕੇਂਦਰੀ ਬਿੰਦੂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਨ, ਫੇਰ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਫਿਰ ਦੀਨ ਦੁਨੀਆਂ। ਮੇਰੀ ਹੋਂਦ ਤਾਂ ਨਾਲ ਬਣੀ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਬੀਤੇ ਦੀਆਂ ਪੈੜਾਂ ਕਵੀ ਜੀ ਦੀ ਅੱਖੀ ਡਿੱਠੀ, ਕੰਨੀ ਸੁਣੀ ਰੌਚਿਕ ਗੁਰੂ ਗਾਥਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਸਿੱਖਾਂ, ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਨੇੜਿਓਂ ਤੱਕੇ ਅਲੌਕਿਕ ਚਰਿੱਤਰਾਂ ਦਾ ਮਨ ਮੋਲਵਾਂ ਵਰਨਣ ਹੈ। ਕਵੀ ਜੀ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕਰਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਿਦਵਾਨ ਪ੍ਰੋ. ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਅਸਲ ਵਿੱਚ "ਬੀਤੇ ਦੀਆਂ ਪੈੜਾਂ......" ਜਨਮ ਸਾਖੀ, ਜੀਵਨੀ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਤੋਂ ਇੱਕ ਵੱਖਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਧਾ ਬਣ ਗਈ ਹੈ...... (ਇਹ) ਮਲਫ਼ੂਜ਼ (ਰਚਨਾਵਲੀ) ਦਾ ਕੰਮ ਵੀ ਸਾਰਦੀ ਹੈ ਤੇ "ਨਾਮੇ" ਦਾ ਵੀ। ਬਲਕਿ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਅਸਲੀਅਤ ਦੇ ਵਧੇਰੇ ਨੇੜੇ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਲੇਖਕ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਰਾਹੀਂ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਇਕ ਅਸਲੋਂ ਨਵਾਂ ਗੱਦ ਰੂਪ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਫਲ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਲਈ ਉਹ ਵਧਾਈ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਚਿੰਤਕ, ਅਲੋਚਕ ਅਤੇ ਵਿਦਵਾਨ ਪ੍ਰੋ: ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਸੇਲ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ "ਬੀਤੇ ਦੀਆਂ ਪੈੜਾਂ" ਦੇ ਕਰਤਾ ਨੇ ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਇਸ ਅਦੁਤੀ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਤੇ ਸੰਗਤੀ ਸਰੂਪ ਦੇ ਵਿਵਿਧ ਪੱਖਾਂ ਨੂੰ ਬੜੇ ਕਲਾਤਮਿਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਨਿਰੂਪਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। .... ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਇਹ ਸਮੁੱਚੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪੱਖਾਂ ਉੱਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪਉਣ ਵਾਲੀ ਰਚਨਾ ਹੈ।

ਡਾ: ਕਰਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਵੀ ਜੀ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਿਆਂ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, "ਸਚਾਈ ਇਹ ਹੈ ਕਿ "ਬੀਤੇ ਦੀਆਂ ਪੈੜਾਂ" ਵਿੱਚ ਜੀਵਨੀ, ਸਵੈ ਜੀਵਨੀ, ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਕਹਾਣੀ-ਕਥਾ ਦੇ ਸਾਰੇ ਤੱਤ ਵਿਦਮਾਨ ਹਨ। ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਇੱਕ ਐਸੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਹੈ ਜੋ ਸੰਭਾਵੀ ਜੀਵਨੀਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਲਈ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਆਧਾਰ-ਭੂਤ ਸਮਗਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਦੇ ਸਕਦੀ ਹੈ।"

ਇਸ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਕਲਪਨਾ ਦਾ ਕੋਈ ਅੰਸ਼ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਕੇਵਲ ਤੱਥ ਹੀ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਨੰਗਾ ਸੱਚ ਰੂਪਮਾਨ ਹੈ। ਲੇਖਕ ਨੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਛੋਟੇ ਵੱਡੇ ਬਾਰੇ ਟਿਪਣੀ ਕਰਨ ਲੱਗਿਆਂ ਨਾ ਲਿਹਾਜ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਡਰ ਭੌ ਨੂੰ ਨੇੜੇ ਆਉਣ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਆਮ ਬੋਲ-ਚਾਲ ਦੀ ਸਿੱਧੀ ਸਾਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਅੱਖੀਂ ਡਿੱਠਾ ਕੰਨੀ ਸੁਣਿਆ ਅਤੇ ਹੱਡੀਂ-ਹੰਢਾਇਆ ਸੱਚ ਨਿੰਝਕ, ਨਿਸੰਗ ਤੇ ਬੇਝਿਜਕ ਹੋ ਕੇ ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਜੋ ਕੁਝ ਬੀਤ ਗਿਆ ਉਹ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਅੰਗ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਤੀਤ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਜਿਹੜੀਆਂ ਪੈੜਾਂ ਛੱਡ ਗਿਆ ਉਹ ਵਰਤਮਾਨ ਦਾ ਚਾਨਣ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਹਨ।

ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਲੇਖਕ ਸ: ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਭੁੱਲਰ ਹੁਰਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ "ਕਵੀ ਜੀ ਭਵਿੱਖੀ ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰੀ ਲਈ ਮੂਲ ਸਮਗਰੀ ਬੜੇ ਸੁਚੱਜੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਅਤੇ ਵਿਧੀਬੱਧ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ । ਇਹਨਾਂ ਪੰਨਿਆਂ ਉੱਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਸਬੰਧੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਗਹਿਰ-ਗੰਭੀਰ ਉਪਦੇਸ਼ ਵੀ ਅੰਕਤ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਪੰਨਿਆਂ ਉੱਤੇ ਅਸਧਾਰਨ ਅਰਥਾਂ ਵਾਲੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਧਾਰਨ ਕਾਰਜਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਵੀ ਹੈ ।

ਡਾ: ਮਹਿੰਦਰ ਕੌਰ ਗਿੱਲ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਕਾਲਜ, ਦਿੱਲੀ ਜੋ ਆਪ ਵੀ ਇਕ ਲੇਖਿਕਾ ਹਨ ਕਵੀ ਜੀ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਇੰਝ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ "ਸਾਰੇ ਵੇਰਵੇ ਇਕ ਸੂਤ ਵਿਚ ਪਰੋਏ ਧਾਗੇ ਵਿਚ ਵੱਖੋ-ਵੱਖ ਮਣਕੇ ਵੀ ਹਨ ਤੇ ਇਕ ਮਾਲਾ ਵੀ । ਜ਼ਾਹਿਰ ਹੈ ਇਹ ਰਚਨਾ ਮਿਸ੍ਰਤ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਉੱਤਮ ਨਮੂਨਾ ਹੈ । ਇਸ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅਪਾਰ ਸੁਹਜ ਹੈ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਮਾਜ ਤੇ ਜੀਵਨ-ਜੁਗਤ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਅਨੇਕਾਂ ਸੰਕੇਤ ਹਨ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਵੱਖੋ-ਵੱਖ ਘਟਨਾਵਾਂ ਸਮੇਂ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰਾ ਵਿਹਾਰ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਤਿਸੰਗ, ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ, ਕੀਰਤਨ ਮੋਹ, ਸੰਗੀਤ ਵਿਚਲੀ ਪਾਰੰਗਤਾ, ਬਿਬੇਕ ਬੁਧਿ, ਕੌਮੀ ਸੰਗਠਨ, ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ, ਇਤਿਹਾਸਕ ਹਸਤੀਆਂ, ਮੇਲੇ ਇਤਿ ਆਦਿ ਦਾ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਦੀਦਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਪ੍ਰੋ: ਅਭੈ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਵੀ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦਾ ਰਵੀਊ ਕੀਤਾ ਜੋ ਪੰਜਾਬੀ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ ਵਿਚ ਛਪਿਆ । ਇਸ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰੋ: ਸਾਹਿਬ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, "ਇਸ ਰਚਨਾ ਦੀ ਖ਼ੂਬੀ ਘਟਨਾਵਾਂ, ਮੁਲਕਾਤਾਂ, ਸਿਮ੍ਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸਕ ਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਹੈ । ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਲੇਖਕ ਨੇ ਜਿਸ ਬਾਰੀਕੀ, ਸੂਝ ਤੇ ਲਗਨ ਨਾਲ ਅਨੁਭਵ ਨੂੰ ਕਲਮਬੱਧ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ

ਲਿਖਤ ਦੀ ਇਕ ਵੱਖਰੀ ਪਛਾਣ ਬਨਾਉਣ ਵਿਚ ਸਹਾਈ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਇਹ ਲਿਖਤ "ਬੀਤੇ ਦੀਆਂ ਪੈੜਾਂ" ਜਿਥੇ ਭਾਵਨਾਤਮਕ ਪ੍ਰਗਟਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹੈ ਉਥੇ ਇਸ ਦਾ ਮਕਸਦ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਮਾਨਵੀ ਸਦਾਚਾਰਕ ਕੀਮਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਸੁਚੇਤ ਕਰਨਾ ਵੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਡਾ: ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਤਾਂਘ ਹੁਰਾਂ ਕਵੀ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਿਆਂ ਲਿਖਿਆ ਕਿ "ਸਮੁੱਚੀ ਕਿਰਤ ਅਤੇ ਕਵੀ" ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਤੋਂ ਇਕ ਗੱਲ ਇਹ ਵੀ ਨਿਖਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਪੁਸਤਕਾਂ ਅਜਿਹੇ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕਤਾ ਸਵੈ-ਸਿੱਧ ਹੈ । ਸਮਕਾਲੀ ਘਟਨਾਵਾਂ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਸਾਰੇ ਵੇਰਵੇ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਹੋ ਨਿਬੜਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ "ਬੀਤੇ ਦੀਆਂ ਪੈੜਾਂ" ਇਤਿਹਾਸ ਸਿਰਜਣ ਦਾ ਮੁੱਢਲਾ ਪੜਾਅ ਬਣ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ।

ਕਵੀ ਜੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਕਰਮ-ਯੋਗੀਆਂ ਵਾਲਾ ਜੀਵਨ ਸੀ, ਆਪਣੇ ਉਦੇਸ਼ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਸੱਚੀ ਸਮਰਪਣ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਕਰਮ ਕਰਦੇ ਜਾਣਾ,ਨਾ ਲੋਭ, ਨਾ ਸਵਾਰਥ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਆਲਸ । ਸੁਤੇ-ਸਿੱਧ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਫਲ ਤੇ ਪੂਰਨ ਸੰਤੋਖ । ਇਕ ਅਦੁੱਤੀ ਸ਼ਖਸ਼ੀਅਤ : ਸਹਿਜ-ਸੁਹਜ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ।

ਸੁਭਾ ਅਨੁਸਾਰ ਕਵੀ ਜੀ ਨਾ ਹੀ ਅੱਜ ਦਾ ਕੰਮ ਕੱਲ ਤੇ ਛਡਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਅਧੂਰਾ । ਦੋ ਪੈਰ ਘੱਟ ਤੁਰਨਾ, ਪਰ ਮਟਕ ਨਾਲ ਤੁਰਨਾ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਉਠ ਕੇ ਕਸਰਤ, ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰ ਬਣ-ਸੰਵਰ ਕੇ ਦਿਨ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਤਿਆਰ-ਬਰ-ਤਿਆਰ ਰਹਿਣਾ ਆਪ ਦੇ ਵਿਅਕਤਿਤਵ ਦੀ ਪਛਾਣ ਸੀ । ਸੰਜਮੀ ਅਤੇ ਮੇਹਨਤੀ ਕਵੀ ਜੀ ਦੀ ਤੇਜ਼-ਤਰਾਰ ਚਾਲ, ਸਿੱਧੇ ਲੱਕ

ਤੰਦਰੁਸਤ ਬੈਠਣੀ, ਮਿੱਠ ਬੋਲਣੀ ਅਤੇ ਮਿਕਨਾਤੀਸੀ ਤੱਕਣੀ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬੁਢੇਪੇ ਵਿਚ ਵੀ ਜੁਆਨੀ ਵਰਗੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਵਿਚ ਰੱਖਿਆ। ਪਰ ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਹੁੰਦਿਆਂ ਵੀ ਆਪ ਭਾਣੇ ਅੱਗੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਸਿਰ ਝੁਕਾਉਂਦੇ ਅਤੇ ਮਿੱਠਾ ਕਰਕੇ ਮੰਨਦੇ ਸਨ। ਆਪ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਰਹਿ ਕੇ ਡਾਇਰੀ ਲਿਖਣ ਤੋਂ ਪ੍ਰੈਸ ਕਾਪੀ ਅਤੇ ਪਰੂਫ ਰੀਡਿੰਗ ਦਾ ਸਫਰ ਤੈਅ ਕਰਦਿਆਂ "ਬੀਤੇ ਦੀਆਂ ਪੈੜਾਂ" ਛਪਵਾਉਣ ਦਾ ਸਾਰਾ ਕਾਰਜ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿਮੇਵਾਰੀ ਨਾਲ ਨਿਭਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਣੀਕ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਰੂਪ ਦੇਣ ਲਈ ਕੈਮਰਾ ਅਤੇ ਟੇਪ ਰਿਕਾਰਡ ਦੀ ਵੀ ਭਰਪੂਰ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ। ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨਾਲ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਬਚਨ ਬਿਲਾਸ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮਾਗਮਾਂ ਸਮੇਂ ਪ੍ਰਵਚਨ ਰਿਕਾਰਡ ਕਰਕੇ ਸ਼ਬਦ-ਬ-ਸ਼ਬਦ ਲਿਖ ਲੈਣੇ ਕਵੀ ਜੀ ਦੀ ਖਾਸ਼ੀਅਤ ਸੀ। ਆਪ ਨੇ ਕ੍ਰੀਬ ਪੰਜ ਸੌ (ਬਲੈਕ ਐਂਡ ਵਾਈਟ) ਫਿਲਮਾਂ ਖਿੱਚੀਆਂ ਜਿਨਾਂ ਵਿਚ ਲਗਭਗ 15-16 ਹਜ਼ਾਰ ਫੋਟੋ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ, ਹਰ ਫੋਟੋ ਨਾਲ ਤਾਰੀਖ, ਸਥਾਨ, ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਨਾਂ ਅਤੇ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਲਿਖਿਆ।

ਕਵੀ ਜੀ ਦੀ ਇਛਾ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਜਿਉਂਦਿਆਂ ਜਿਉਂਦਿਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਛਪਵਾ ਜਾਵਾਂ, ਜਦੋਂ ਆਪਨੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਹੁਣ ਮੈਂ ਨਾ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦੌਰੇ ਨਾਲ ਚਲ ਸੱਕਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਅਖੀਰ ਤੱਕ ਮਸਾਂ ਏਨੇਂ ਨੂੰ ਹੀ ਛਪਣ ਯੋਗ ਤਿਆਰ ਕਰ ਸਕਾਂਗਾ, ਜਿਨਾਂ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਵੀ ਜੀ ਘਰ ਬੈਠ ਗਏ, 85-86 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਰੋਜਾਨਾਂ ਅੱਠ-ਅੱਠ ਘੰਟੇ ਲਿਖਣਾਂ ਪਰੂਫ ਰੀਡਿੰਗ ਕਰਨੀ ਪੁਸਤਕਾਂ ਛਪਵਾਉਣੀਆਂ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਤਕ ਪਚਾਉਣੀਆਂ, ਸਗੋਂ ਹਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਅਕਤੀ

ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਸੁੰਦਰ ਅੱਖਰਾਂ 'ਚ ਲਿਖ ਕੇ ਪੁਸਤਕ 'ਸੁਪ੍ਰੇਮ ਭੇਟ' ਕਰਨੀ ।

ਅਚਾਨਕ ਕਵੀ ਜੀ ਦੇ ਹੱਥ ਹਿੱਲਣ ਲਗ ਪਏ । ਸੇਹਤ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ । ਮੈਨੂੰ (ਹਰਪਾਲ-ਸੇਵਕ) ਸੱਦ ਕੇ ਆਖਣ ਲੱਗੇ "ਐਹ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਸਾਰੇ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਨੈਗੇਟਿਵ ਸਾਂਭ ਲਵੋ, ਜਿਥੋਂ ਦੀ ਵਸਤ ਹੈ, ਉਥੇ ਸੰਭਾਲੀ ਜਾਵੇ ਮੈਂ ਸੁਰਖਰੂ ਹੋਵਾਂ ।" ਸਾਰੇ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਨੈਗੇਟਿਵ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਨਾਮਧਾਰੀ ਆਡਿਓ ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਲਾਇਬਰੇਰੀ ਵਿਚ ਲਿਆ ਕੇ ਸੰਭਾਲ ਲਏ ਗਏ ।ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਬਾਦ ਹੀ ਕਵੀ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਰਾਜੌਰੀ ਗਾਰਡਨ (ਦਿੱਲੀ) ਵਿਖੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਚਰਣ ਪਾਉਣ ਲਈ ਅਰਜ ਕੀਤੀ । 13 ਮਈ 1999 ਈ: ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਦੇ ਗ੍ਰਿਹ ਵਿਖੇ ਚਰਨ ਪਾਏ । ਕਵੀ ਜੀ ਨੇ "ਬੀਤੇ ਦੀਆਂ ਪੈੜਾਂ" ਦੇ ਅਣਛਪੇ ਖਰੜੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਰੱਖਕੇ ਹੱਥ ਜੋੜਕੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ – "ਇਹ ਸੰਭਾਲੋ ਆਪ ਦੀ ਅਮਾਨਤ, ਹੁਣ ਮੇਰਾ ਸਰੀਰ ਸਾਥ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ । ਮੈਂ ਜਿਨਾਂ ਕੁਝ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਸਤੋਂ ਮੈਂ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹਾਂ । ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਪਛਤਾਵਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਮੈਂ ਐਹ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸੱਕਿਆ । ਹੁਣ ਸਰੀਰ ਸਾਥ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ । ਇਸ ਦਾ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਦੁਖ ਨਹੀਂ-ਜਿਵੇਂ ਰਜ਼ਾ ਹੈ ਮੈਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੈ । ਇਹ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਅਮਾਨਤ ਹੈ ਜੋ ਕੱਟਣਾ ਹੈ, ਜੋ ਰੱਖਣਾ, ਜਿਵੇਂ ਰਜ਼ਾ ਹੈ, ਛਪਵਾਓ-ਮੈਂ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਭੇਟ ਕਰਕੇ ਅੱਜ ਨਿਸ਼ਚਿੰਤ ਹਾਂ, ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹਾਂ ।

ਕਵੀ ਜੀ ਦੀ ਸਰਧਾ ਤੇ ਸਮਰਪਣ ਤੋਂ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਏ । "ਬੀਤੇ ਦੀਆਂ ਪੈੜਾਂ" ਦੇ 11 ਭਾਗ ਜੋ ਆਪ ਕਵੀ ਜੀ ਨੇ ਛਪਵਾਏ

ਸਨ, ਉਨਾਂ ਦਾ ਕਾਪੀ ਰਾਈਟ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਰੱਖਿਆ ਸੀ ਪਰ ਹੁਣ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਖਰੜੇ ਭੇਟ ਕਰਕੇ ਉਨਾਂ ਨੇ ਸਾਰੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਕਾਪੀ ਰਾਈਟ ਨਾਮਧਾਰੀ ਦਰਬਾਰ ਨੂੰ ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦੇ ਦਿਤੇ ।

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਰਜਾ ਅਨੁਸਾਰ ਕਵੀ ਜੀ 4 ਅਗਸਤ 1999 ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਆ ਗਏ । ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੇ ਉਚੇਚ ਨਾਲ ਕਵੀ ਜੀ ਲਈ ਸਭ ਸੁਖ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਏਅਰ ਕੰਡੀਸ਼ਨ ਕਮਰੇ, ਮਾਲਸ਼ ਅਤੇ ਐਕੂਪ੍ਰੈਸ਼ਰ ਵਾਸਤੇ ਉਚੇਚੇ ਸੇਵਾਦਾਰ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਗਲ ਕਿ ਜਦੋਂ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਹੋਣ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਇਕ ਵੇਰ ਜ਼ਰੂਰ ਆਪ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਣ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਦੇ । ਬਚਨ–ਬਿਲਾਸ, ਹਾਸ–ਵਿਲਾਸ ਕਰਦੇ : ਬਾਲ ਸਖਾਈ ਸਾਂਝ ਜੁ ਹੋਈ ।

ਕਵੀ ਜੀ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਰਹਿਣ ਦਾ ਇਕ ਵੱਡਾ ਸੁੱਖ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਪੰਜ–ਸੱਤ ਸੱਜਣ–ਮਿੱਤਰ ਆਪ ਨੂੰ ਮਿਲਨ ਤੁਰੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ । ਆਪ ਦੇ ਮਿਲਾਪੜੇ ਸੁਭਾ ਦੀ ਖੂਬੀ ਸੀ ਕਿ ਜੋ ਵੀ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਇਕ ਵੇਰ ਆਪ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਭਰ ਲਈ ਜੁੜ ਗਿਆ । ਆਪ ਦੇ ਹੀ ਹਮ–ਉਮਰ ਗੁਰ–ਭਾਈ ਅਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਿਦਵਾਨ ਗਿਆਨ ਮਾਰਚੰਡ ਪੰਡਿਤ ਗੋਪਾਲ ਸਿੰਘ ਦਾ ਤੇ ਨੇਮ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਕਵੀ ਜੀ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਮਿਲਣ ਜਾਣਾ, ਘੜੀ ਬੈਠਣਾ, ਗੱਲਾਂ–ਬਾਤਾਂ ਕਰਨੀਆਂ । ਕੱਲ ਨੂੰ ਫੇਰ ਮਿਲਨ ਦਾ ਇਕਰਾਰ ਕਰ ਪਰਤਣਾ ।

ਇਨਾਂ ਮਿਲਨ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਇਕ ਦਿਨ 'ਪ੍ਰੀਤ–ਲੜੀ' ਦੀ ਵਰਤਮਾਨ ਸੰਪਾਦਕ ਬੀਬੀ ਪੂਨਮ ਆਈ । ਕਵੀ ਜੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਰਹਿਣ

ਸਹਿਣ ਦੀਆਂ ਸੁਖ ਸਹੂਲਤਾਂ ਵੇਖ ਕੇ ਆਖਣ ਲੱਗੀ – ਅਸੀਂ ਲੇਖਕ ਮਾਇਕ ਪੱਖੋਂ ਇਨੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਕਈ ਵੇਰ ਬੁਢੇਪੇ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਵਾਸਤੇ ਇਕ ਪ੍ਰਤਿੱਗਿਆ ਵੱਸ ਸੇਵਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ । ਪਰ ਕਵੀ ਜੀ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਮਨ ਨੂੰ ਤਸੱਲੀ ਹੋਈ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਬੁਢੇਪੇ 'ਚ ਕੋਈ ਤੰਗੀ ਹੋਈ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਆ ਕੇ ਸੁਖ ਨਾਲ ਰਹਾਂਗੇ ।

ਕਵੀ ਜੀ ਦੇ ਹਿਰਦੇ 'ਚ ਵੱਸੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸੱਚੇਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਵਾਸਤੇ ਅਦਬ–ਸਤਿਕਾਰ ਦੀ ਇਕ ਮਿਸਾਲ ਹੈ ਤੇ ਆਪ ਕਦੇ ਵੀ ਖਾਲੀ ਹੱਥ ਮੱਥਾ ਨਹੀਂ ਸਨ ਟੇਕਦੇ । ਪਹਿਲੀਆਂ ਚ ਆਪਨੇ ਜਦੋਂ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੇ ਸਨਮੁੱਖ ਹੋਣਾ ਇਕ ਰੁਪਇਆ ਭੇਟ ਕਰਨਾ । ਫਿਰ ਦੋ ; ਰੁਪਏ ਦੀ ਘੱਟਦੀ ਕੀਮਤ ਨਾਲ 10 ਰੁਪਏ ਅਤੇ ਫੇਰ 20 ਰੁਪਏ ਦਾ ਨੋਟ ਭੇਟ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਇਕ ਦਿਨ ਵੀਹ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਭੁਖੇਲੇ 'ਚ ਪੰਜਾਹ ਰੁਪਏ ਦਾ ਨੋਟ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ ਗਿਆ ਉਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਪੰਜਾਹ ਰੁਪਏ ਹੀ ਮੱਥਾ ਟੇਕਣ ਦਾ ਨੇਮ ਬਣਾ ਲਿਆ ਜੋ 25 ਮਈ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਆਖਰੀ ਦਿਨ ਤੱਕ ਨਿਭਾਇਆ । ਉਚੇ ਚ ਇਹ ਵੀ ਸੀ ਕਿ ਨੋਟ ਨਵੇਂ ਹੋਣ । ਕਵੀ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਅਤੇ ਨੇਮ ਦੀ ਗਲ ਸੀ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਵੇਰ ਫੁਰਮਾਇਆ ਸੀ – 'ਕਵੀ ਜੀ ਦਾ ਇਕ ਰੁਪਇਆ ਮੈਨੂੰ ਲੱਖਾਂ ਵਰਗਾ ਹੈ ।

ਅਚਾਨਕ ਹੀ ਸੰਨ 2000 ਦੇ ਸਤੰਬਰ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਆਖਰੀ ਹਫਤੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹਾਈ ਬਲੱਡ ਪ੍ਰੈਸ਼ਰ ਦਾ ਅਟੈਕ ਹੋਇਆ ਤੇ ਬਰੇਨ ਹੈਂਮਰਜ਼ ਹੋ ਗਿਆ । ਸਰੀਰ ਕਾਫੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਗਿਆ । ਪਰ ਹੌਲੀ–ਹੌਲੀ ਫਿਰ ਆਪ ਤੰਦਰੁਸਤ ਹੋ ਗਏ । ਮਹੀਨਾ ਕੁ ਬਾਦ ਹੀ ਅੱਸੂ ਦਾ ਮੇਲਾ ਸੀ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ

ਜੀ ਦੀ ਅਪਾਰ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਸਦਕਾ ਕਵੀ ਜੀ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਨਮਾਨ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ । ਅੱਸੂ ਦੇ ਮੇਲੇ ਦੇ ਆਖਰੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ 15 ਅਕਤੂਬਰ ਨੂੰ ਕਵੀ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਸਨਮਾਨ ਸਮਾਰੋਹ ਵਿਚ ਪ੍ਰੋ. ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰੋ. ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਕਸੇਲ ਅਤੇ ਡਾ ਨਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕਪੂਰ ਆਦਿ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਾਹਿਤਕ ਹਸਤੀਆਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਈਆਂ। ਪ੍ਰੋ. ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਏਨੀ ਪ੍ਰਮਾਣੀਕ ਹੋਰ ਕੋਈ ਲਿਖਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਜਿਨੀ ਪ੍ਰਮਾਣੀਕ ਕਵੀ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀਆਂ ''ਬੀਤੇ ਦੀਆਂ ਪੈੜਾਂ'' ਹਨ । ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਇਸ ਵਿਧਾ ਵਿੱਚ ਅੱਜ ਤੋਂ 700 ਸਾਲ ਪਹਿਲੋਂ ਲਿਖੀ ਇਕ ਪੁਸਤਕ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਦੇ ਗੱਦੀ ਨਸ਼ੀਨ ਖਵਾਜਾ ਨਿਜ਼ਾਮੁਦ-ਦੀਨ ਔਲੀਆ ਦੇ ਮੁਰੀਦ ਹਸਨ ਦਿਹਲਵੀ ਦੀ 'ਫਾਰਸੀ ਰਚਨਾ 'ਫ਼ਵਾਇਦੁਲ-ਫ਼ਵਾਦ' ਹੈ । ਸ਼ਾਇਦ ਉਹੋ ਹਸਨ ਦੀ ਰੂਹ ਨੇ ਕਵੀ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਰੂਪ 'ਚ ਆ ਕੇ ਸਹਿਤ ਦੀ ਉਸੇ ਵਿਧਾ ਵਿਚ ''ਬੀਤੇ ਦੀਆਂ ਪੈੜਾ'' ਦੇ ਦਰਜਨ ਤੋਂ ਵੱਧ ਜਿਲਦਾਂ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਝੋਲੀ ਪਾਈਆਂ ਹਨ । ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬੀ ਜਗਤ ਨੂੰ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਕਵੀ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ । ਪਰ ਏਨਾਂ ਵੀ ਸ਼ੁਕਰ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣਾ ਹੀਰਾ ਪਛਾਣ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਬਣਦਾ ਮਾਣ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਸੁਣਕੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਮਾਜ ਨੇ ਅਤੇ ਕਵੀ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਕ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਮਾਣ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ।

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਾਵਨ ਕਰ ਕੰਵਲਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕਵੀ ਜੀ ਨੂੰ ''ਸਾਹਿਤ-ਰਤਨ'' ਦੀ ਉਪਾਧੀ, ਚਾਂਦੀ ਦੀ ਇਕ ਸੁੰਦਰ ਸ਼ੀਲਡ, ਲੋਈ, ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਪੱਤਰ ਅਤੇ 51000 ਨਕਦ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤਾ । ਕਵੀ ਜੀ ਨੇ ਤਸੱਲੀ

ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, "ਮੈਨੂੰ ਮੇਰੀ ਸੋਚ ਤੋਂ ਕਿਤੇ ਵੱਧ ਮਾਣ-ਸਤਿਕਾਰ ਮਿਲਿਆ ਹੈ ।"

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਭਰ ਦੀ ਘਾਲਣਾ ਨੂੰ ਮਿਲੀ ਰੱਜਵੀਂ ਦਾਦ ਨੇ ਕਵੀ ਜੀ ਨੂੰ ਫੇਰ ਤਕੜਿਆਂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਕਵੀ ਜੀ ਫੇਰ ਥੋੜੀ ਥੋੜੀ ਸੈਰ ਕਰਨ ਲੱਗ ਗਏ । ਅਖਬਾਰ ਪੜਨੀ, ਹਰ ਆਈ ਪੁਸਤਕ ਬਾਰੇ ਸੁਚੇਤ-ਆਪਣੇ ਚਾਰ ਚੁਫੇਰੇ ਬਾਰੇ ਜਾਗਰੂਕ । ਪਰ ਅਚਾਨਕ ਜਲਾਈ 2001 ਨੂੰ ਫੇਰ ਅਟੈਕ ਹੋ ਗਿਆ । ਕਾਫੀ ਦਿਨ ਹਸਪਤਾਲ ਰਹੇ । ਘਰ ਵਾਪਸ ਪਰਤਣ ਤੇ ਕਵੀ ਜੀ ਸਰੀਰਕ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਬਹੁਤ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਗਏ । ਸਪਸ਼ਟ ਗਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ , ਤੁਰਨਾ ਤੇ ਆਪਣੀ ਕਿਰਿਆ ਸਾਧਨੀ ਵੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋ ਗਈ । ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਹੀ ਆਪ ਫੇਰ ਠੀਕ ਹੋ ਗਏ । ਕਵੀ ਜੀ ਆਖਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਮੈਂ ਦੋ ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਮਰ ਕੇ ਜੀਵਿਆ ਹਾਂ ਅਤੇ ਹੁਣ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਆ ਕੇ ਵੀ ਦੋ ਵੇਰ ਬਿਲਕੁੱਲ ਮੌਤ ਦੇ ਨੇੜਿਓਂ ਹੋ ਕੇ ਮੁੜ ਆਇਆ ਹਾਂ ।

17 ਜੁਲਾਈ 2001 ਨੂੰ ਚਿਰਾਂ ਤੋਂ ਲੰਬੀ ਬਿਮਾਰੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਆਪ ਦੇ ਦਾਮਾਦ ਝੜਾਈ ਕਰ ਗਏ । ਮਾਨਸਿਕ ਝਟਕਾ ਲੱਗਿਆ । ਆਪਣੀ ਪੁੜ੍ਹੀ ਕੁਲਵੰਤ ਨੂੰ ਆਖਣ ਲੱਗੇ -ਪੁਤ੍ਰ ਵਾਰੀ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਸੀ – ਕੇਹਰ ਸਿੰਘ ਕਿਉਂ ਚਲ ਗਿਆ ਹੈ ? ਵੈਸੇ ਤਾਂ ਕਵੀ ਜੀ ਦਾ ਸਾਰਾ ਪ੍ਰਵਾਰ ,ਧੀਆਂ, ਪੁਤ੍ਰ ਜਵਾਈ -ਸਾਰੇ ਹੀ ਬੜੇ ਹੀ ਸਨਿਮਰ, ਮਿਲਾਪੜੇ ਅਤੇ ਸੱਜਣ ਪੁਰਸ਼ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਵਿਚ ਹੀ ਕਵੀ ਜੀ ਦੇ ਸੁਭ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ਬੂ ਸਮਾਈ ਹੋਵੇ । ਪਰ ਆਪ ਦੀ ਸੁਪਤਨੀ ਬੀਬੀ ਗੁਰਬਚਨ ਕੌਰ ਅਤੇ ਸਪੁੜ੍ਹੀ ਕੁਲਵੰਤ

ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਲਾਹੁਣ ਯੋਗ ਹੈ । ਆਪਦੇ ਸਪੁਤ੍ਰ ਸ. ਮਨਧੀਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸੁਖਬੀਰ ਸਿੰਘ ਵੀ ਆਪ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਪਿਤਾ, ਮਿੱਤਰ ਅਤੇ ਉਸਤਾਦਾਂ ਵਾਂਗ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਬੀਬੀ ਕੁਲਵੰਤ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਆਪਦੀਆਂ ਸਪੁਤ੍ਰੀਆਂ, ਉਪਮੇਸ਼, ਅਵਿਨਾਸ਼, ਸੁਰਿੰਦਰ ਅਤੇ ਜਸਕਿਰਨ ਵੀ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਆ ਕੇ ਆਪ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਕੇ ਆਪਣਾ ਸੁਭਾਗ ਸਮਝਦੀਆਂ ਸਨ ।

ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਪ੍ਰੋ. ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਅਨਜਾਣ ਕਵੀ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲਨ ਅਤੇ ਸੇਹਤ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਲੈਣ ਹਰ ਹਫਤੇ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਆਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਕਵੀ ਜੀ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਨਿੱਜੀ ਸੇਵਕਾਂ ਦਾ ਘਰ ਹੈ। ਇਸ ਘਰ ਨਾਲ ਤੇ ਜਿਵੇਂ ਕਵੀ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਰਕ ਸਾਂਝ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਅੰਤਮ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਮਹੀਨਾਂ ਕੁ ਪਹਿਲਾਂ ਇਕ ਦਿਨ ਮੈਂ (ਹਰਪਾਲ-ਸੇਵਕ) ਕਵੀ ਜੀ ਨੂੰ ਗੱਡੀ ਚ ਬਿਠਾ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਵਿਖਾਉਣ ਲੈ ਗਿਆ । ਵੇਖ ਕੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਏ ।

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਵਾਲੀ-ਵਾਲ ਦੀ ਗੇਮ ਵੇਖ ਰਹੇ ਸਨ, ਕਵੀ ਜੀ ਨੇ ਚਰਨ ਪਰਸੇ, ਅਰਜ ਕੀਤੀ ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਏਨਾਂ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਸੰਵਾਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ ਦਹਾਕੇ ਪਹਿਲੋਂ ਜਿਸਦੀ ਕਲਪਨਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ । ਰਿਸੈਪਸ਼ਨ ਹਾਲ, ਨਾਲ ਲਗਦੀ ਪਾਰਕਿੰਗ ਅਤੇ ਸੁੰਦਰ ਲੈਂਡ ਸਕੇਪਿੰਗ ਵੇਖਕੇ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਏ । ਇਸੇ ਸਾਲ ਹੋਲੇ ਮਹੱਲੇ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਦਿਨ ਮੈਂ ਕਵੀ ਜੀ ਪਾਸ ਗਿਆ, ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ -"ਐ ਬੁਢੇਪੇ ਦੀ ਜਿੰਦਗੀ ਦਾ ਵੀ ਆਪਣਾ ਹੀ ਅਨੰਦ ਹੈ – ਕੋਈ ਜਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨਹੀਂ, ਕੋਈ ਕਾਹਲ ਨਹੀਂ-ਇਕ ਜਗ੍ਹਾ ਬੈਠ ਕੇ ਸਹਿਜ ਨਾਲ

ਮੇਲਾ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ।"

20 ਮਈ 2002 ਦੀ ਗਲ ਹੈ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਰੋਜ਼ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਵੀ ਜੀ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਣ ਆਏ । ਕਵੀ ਜੀ ਨੇ ਚਰਨ ਪਰਸੇ, ਅਰਜ ਕੀਤੀ ਗਰੀਬ ਨਿਵਾਜ ਮੈ ਵੇਹਲਾ ਬੈਠਾ-ਬੈਠਾ ਇਕ ਅਨੁਮਾਨ ਲਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਅੰਕੜੇ ਗਿਣ ਰਿਹਾ ਸਾਂ - ਮੇਰੇ ਅੰਦਾਜੇ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਨਵ-ਨਿਰਮਾਣ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ, ਆਪਣੇ ਵਿਰਸੇ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ, ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਕਰਜੇ ਲਾਹੁਣ, ਮਕਾਨ ਬਣਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਰੀਬੀ ਕੱਟਣ ਅਤੇ ਹੋਰ ਗੈਰ ਨਾਮਧਾਰੀ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਵਰਗੇ ਕਾਰਜਾਂ ਵਿਚ ਹੁਣ ਤੱਕ ਲਗਭਗ ਇਕ ਖਰਬ ਰੁਪਇਆ ਖਰਚ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇਗਾ ।

ਕਵੀ ਜੀ ਨੇ ਸਚਮੁਚ ਠੀਕ ਅਨੁਮਾਨ ਲਾਇਆ ਹੈ - ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸਿੱਖਾਂ ਵਲੋਂ ਕਰੋੜਾਂ ਰੁਪਏ ਭੇਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਦੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ । ਆਪਦੇ ਸੁਦਾਮਿਆਂ ਦੀ ਇਕ ਲੰਬੀ ਲਿਸਟ ਹੋਵੇਗੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਪਨੇ ਗਰੀਬੀ ਕੱਟਕੇ, ਸਾਰੇ ਸੁਖ ਬਖਸ਼ੇ ਹਨ ।

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਆਖਰੀ ਦਿਨ 25 ਮਈ 2002 ਸ਼ਨੀਵਾਰ ਕਰੀਬ 9 ਕੁ ਵਜੇ ਸਵੇਰੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪਣੀ ਕਲੱਬ ਕਾਰ ਤੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਣ ਆਏ । ਕਵੀ ਜੀ ਅੱਜ ਬਹੁਤ ਖਿੜੇ-ਖਿੜੇ ਸਨ, ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਦਾ ਬਹਾਰ ਮੁਸਕਾਨ ਬਿਖੇਰਦਿਆਂ ਆਪ ਨੂੰ ਨਿਵਾਜਿਆ - ਬਚਨ ਬਿਲਾਸ ਹੋਏ । ਅੱਜ ਜਿਵੇਂ ਕਵੀ ਜੀ ਨੂੰ ਜਾਣ ਦਾ ਪੂਰਣ ਆਭਾਸ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ । ਬਾਦ ਦੁਪਹਿਰ ਆਪਣੀ ਪੁਤ੍ਰੀ ਕੁਲਵੰਤ ਨੂੰ ਆਖਣ ਲੱਗੇ ਪੁਤ੍ਰ ਹੁਣ

ਮੈਨੂੰ ਛੁਟੀਆਂ ਦਿਉ।

'ਪਿਤਾ ਜੀ ਕਿਥੇ ਜਾਣਾ ਹੈ ?'

'ਖੇਡਣ'।

'ਖੇਡਣ ਤੇ ਬੱਚੇ ਜਾਂਦੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ'

'ਬੱਚਾ-ਬੁੱਢਾ ਇਕੋ ਜਹੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਨੇ -ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਛੁਟੀਆਂ ਦਿਉ।''

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁਝ ਚਿਰ ਬਾਦ ਮਾਲਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸੇਵਾਦਾਰ ਨੇ, ਮਾਲਸ਼ ਕੀਤੀ, ਉਸਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, ''ਐ ਬਾਕੀ ਤੇਲ ਹੁਣ ਏਨਾਂ ਲਾਈ, ਰਹਿਣ ਦਿਓ।''

ਏਥੇ ਖਿਰਧਸ਼ਾਲਾ ਵਿਚ ਇਕ ਬਜ਼ੁਰਗ ਸਾਧੂ, ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਸਿੱਖ ਲਾਲਾ ਕੌਰ ਚੰਦ ਜੀ (ਮੋੜ-ਮੰਡੀ) ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਰੋਜਾਨਾਂ ਕਵੀ ਜੀ ਨੂੰ ਦਿਨ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਵਾਰ ਘੁੱਟਣ ਆਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਇਹ ਲਾਲਾ ਕੌਰ ਚੰਦ ਜੀ ਖੜੇ ਮਨਿਮਰ ਅਤੇ ਕਠਿਨ ਤਪੱਸਵੀ ਸਾਧੂ ਹਨ। ਕਈ ਵਰ੍ਹੇ ਹਰਿਦੁਆਰ ਰਹੇ। ਹੁਣ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਆਖਰੀ ਪੜਾ ਤੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਸਾਰੀਆਂ ਸੁਖ ਸਹੂਲਤਾਂ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿ ਰਹੇ ਹਨ। ਲਾਲਾ ਜੀ ਘੁੱਟਦਿਆਂ, ਗੱਲਾਂ ਬਾਤਾਂ ਕਰਦਿਆਂ ਪੰਜ ਵੱਜ ਕੇ ਪਚਵੰਜਾਂ ਮਿੰਟ ਤੇ ਆਪਣੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਚਲੇ ਗਏ। ਤੇਜ ਹਵਾ ਤੇ ਫੇਰ ਹਨੇਰੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਸਵਾ ਕੁ ਛੇ ਵਜੇ ਕਵੀ ਜੀ ਦੇ ਛਾਤੀ ਦੇ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਦਰਦ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਕੁਰਸੀ ਤੋਂ ਉਠਾ ਕੇ ਮੰਜੇ ਤੇ ਲਿਟਾ ਦਿੱਤਾ। ਬੀਬੀ ਕੁਲਵੰਤ ਨੇ ਬਲੱਡ ਪ੍ਰੈਸ਼ਰ ਚੈਕੱ ਕੀਤਾ। ਬੀ.ਪੀ 90/105, ਕਰੀਬ ਠੀਕ ਸੀ। ਡਾਕਟਰ ਇਕਬਾਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸੁਨੇਹਾ ਭੇਜਿਆ। ਦਰਦ ਵਧਦੀ

ਗਈ, ਲੁਧਿਆਣੇ ਹਸਪਤਾਲ ਲੈ ਜਾਣ ਵਾਸਤੇ ਗੱਡੀ ਵੀ ਆ ਗਈ । ਕਵੀ ਜੀ ਆਖਣ ਲੱਗੇ ਹੁਣ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ । ਸਮਾਂ ਆ ਗਿਆ ਹੈ (ਆਧੀ ਪਾਛੈ ਜੋ ਜਲ ਬਰਸੈ–ਹਨੇਰੀ ਤੋਂ ਬਾਦ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਮੀਂਹ ਤੇ ਗੜੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ) ਡਾਕਟਰ ਇਕਬਾਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਕ ਗੋਲੀ ਦਿੱਤੀ, ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਚੱਮਚ ਪਾਣੀ ਤੇ ਗੋਲੀ ਲੰਘਾ ਲਈ ਹਿਸਾਬ ਪੂਰਾ ਹੋ ਗਿਆ । ਕਵੀ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਧਰਿਆ ਅੱਖਾਂ ਮੀਟ ਲਈਆਂ । ਬੜੇ ਸਹਿਜ ਨਾਲ ਛੇ ਵੱਜ ਕੇ ਪੱਚੀ ਮਿੰਟ ਤੇ ਜੀਵਨ ਜੋਤ ਗੁਰੂ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਸਮਾਂ ਗਈ ।

ਰਾਤੋ ਰਾਤ ਸਾਰੇ ਪਾਸੇ ਖਬਰ ਫੈਲ ਗਈ । ਸੱਜਣ ਮਿੱਤਰ ਸਬੰਧੀ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਪਹੁੰਚਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ । ਦਿੱਲੀਓਂ ਹੰਸਪਾਲ ਜੀ, ਜਲੰਧਰੋਂ ਜਗਦੀਸ਼ ਸਿੰਘ ਵਰਿਆਮ ਅਤੇ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਨੰਦ, ਪਟਿਆਲੇ ਤੋਂ ਪ੍ਰੋ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਸੇਲ ਪੁੱਜ ਗਏ । ਅਖ਼ਬਾਰ 'ਚੋਂ ਖ਼ਬਰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕਵੀ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਅਤੇ ਲੁਧਿਆਣੇ ਤੋਂ ਪ੍ਰੋ: ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਕਾਲੜਾ ਜੀ ਸਕੂਟਰ ਤੇ ਹੀ ਸਵਾਰ ਹੋ ਆ ਗਏ । ਦੱਸ ਵਜੇ ਤੱਕ ਕਵੀ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਇਕੱਠ ਇਕੱਤਰ ਹੋ ਗਿਆ।

26 ਮਈ ਨੂੰ ਦਿਨੇ ਸਵਾ ਕੁ ਦਸ ਵਜੇ ਸੰਗਤਾਂ ਢੋਲਕ ਛੈਣਿਆਂ ਨਾਲ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਕਵੀ ਜੀ ਦੀ ਦੇਹ ਨੂੰ ਬਿਬਾਣ 'ਚ ਉਠਾ ਕੇ ਅੰਤਮ ਰਸਮਾਂ ਅਦਾ ਕਰਨ ਮੜ੍ਹੀਆਂ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਗਈਆਂ । ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਆ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿੱਤੇ । ਦੇਹ ਨੂੰ ਅਗਨੀ ਭੇਟ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਮਾਸਟਰ ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕੀਰਤਨ ਸੋਹਿਲੇ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਕੇ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ । ਜੀਵਨ ਭਰ

ਗੁਰੂ ਚਰਨਾਂ ਦੇ ਅੰਗ-ਸੰਗ ਰਹੇ ਕਵੀ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀਆਂ ਅੰਤਮ ਰਸਮਾਂ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਪਾਵਨ ਹਜ਼ੂਰੀ 'ਚ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਈਆਂ। ਗੁਰਵਾਕ ਸਫਲ ਹੋਇਆ :

"ਮਰਣ ਸਭਨ ਕੈ ਮੂੰਡ ਪੈ, ਸਫਲ ਮਰਣ ਹੈ ਤਾਹਿ
ਤਨਿਕ ਬਿਖੈ ਜੁ ਤਨ ਕੋ ਤਜੈ, ਪ੍ਰਿਯ ਸੁ ਪ੍ਰੀਤ ਬਨਾਇ ॥"

(ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ)

ਕਵੀ ਜੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਕਰਮ–ਯੋਗੀਆਂ ਵਾਲਾ ਜੀਵਨ ਸੀ, ਆਪਣੇ ਉਦੇਸ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਸੱਚੀ ਸਮਰਪਣ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਕਰਮ ਕਰਦੇ ਜਾਣਾ, ਨਾ ਲੋਭ, ਨਾ ਸਵਾਰਥ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਆਲਸ । ਸੁਤੇ–ਸਿੱਧ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਫਲ ਤੇ ਪੂਰਣ ਸੰਤੋਖ ।

ਇਕ ਅਦੁੱਤੀ ਸ਼ਖਸ਼ੀਅਤ :

ਸਹਿਜ–ਸੁਹਜ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ।

26 ਮਈ ਨੂੰ ਦਿਨੇ ਸਵਾ ਕੁ ਦਸ ਵਜੇ ਸੰਗਤਾਂ ਢੋਲਕ ਛੈਣਿਆਂ ਨਾਲ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਕਵੀ ਜੀ ਦੀ ਦੇਹ ਨੂੰ ਬਿਬਾਣ 'ਚ ਉਠਾ ਕੇ ਅੰਤਮ ਰਸਮਾਂ ਅਦਾ ਕਰਨ ਮੜ੍ਹੀਆਂ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਗਈਆਂ । ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਆ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿੱਤੇ । ਦੇਹ ਨੂੰ ਅਗਨੀ ਭੇਟ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਮਾਸਟਰ ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕੀਰਤਨ ਸੋਹਿਲੇ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਕੇ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ । ਜੀਵਨ ਭਰ ਗੁਰੂ ਚਰਨਾਂ ਦੇ ਅੰਗ–ਸੰਗ ਰਹੇ ਕਵੀ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀਆਂ ਅੰਤਮ ਰਸਮਾਂ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਪਾਵਨ ਹਜ਼ੂਰੀ 'ਚ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਈਆਂ ।

ਗੁਰਵਾਕ ਸਫਲ ਹੋਇਆ :

"ਮਰਣ ਸਭਨ ਕੈ ਮੂੰਡ ਪੈ, ਸਫਲ ਮਰਣ ਹੈ ਤਾਹਿ
ਤਨਿਕ ਖਿਧੈ ਜੁ ਤਨ ਕੋ ਤਜੈ, ਪ੍ਰਿਯ ਸੁ ਪ੍ਰੀਤ ਬਨਾਇ ॥"

(ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ)

15 ਅਕਤੂਬਰ 2000 ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਵੀ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ 'ਸਾਹਿਤ ਰਤਨ' ਦੀ ਉਪਾਧੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹੋਏ।

ਕਵੀ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਜੀ
1910-2002